

אור ראש השנה

שערים ומבואות ליום הדין

מהדורה שלישית עם הוספות
אלול תשע"ו

אור ראש השנה

שערים ומבואות ליום הדין

מאת

אשר זעליג מורסקי

מח"ס 'ביקור חולים' ו'נתיבות חיים'

מהדורה שלישית עם הוספות

מודיעין עילית

ארץ ישראל

אלול תשע"ו

אודה לכל הערה והארה
נתיבות המשפט 87/1 מודיעין עילית 7182210
פקס: 0765-100-191
chaim-b@bezeqint.net

בענין רכישת החוברת ניתן להתקשר לטל: 08-9744727 בין השעות 7:30 ל-9:00 בערב (בלבד)

כל הזכויות שמורות למחבר © אלול תשע"ו

הרבנים הגאונים אשר נתנו את הסכמותיהם
לספרים שיצאו ע"י עד כה:
מרן הגר"ש ואזנר זצ"ל, הגרש"ז אולמן שליט"א, הגר"י אדלשטיין שליט"א, הגר"מ קסלר שליט"א,
הגר"י הלל שליט"א, הגרמ"מ שפרן שליט"א, הגר"ש רוזנברג שליט"א, הגר"נ נוסבוים שליט"א
והגרמ"מ קארפ שליט"א

– לרשימת הספרים והקונטרסים ראה עמוד אחרון –

תודה להורי היקרים ולחמי וחמותי היקרים על הכל

תודה למשפחת ניומן היקרים הי"ו, בית שמש

יברך ה' חיילם ופועל ידם ירצה

ניתן לקבל את החוברת במייל, ללא עלות: chaim-b@bezeqint.net

לעזרתי בחיים,

תודה

תאריך: 5/11/2019

[illegible]
$$2\frac{1}{2} \times 511$$

אשר יינתן להם

בס"ד אדר תשע"ב

הן ידידי הרב הגאון ר' אשר זליג מורסקי שליט"א בעמח"ס החשוב **"נתיבות חיים"** על שמירת הנפש, אייתי קדמא חיבור נפלא על הגדה של פסח ובו פירוש מקוצר על סדר ההגדה, ומלוקט מגדולי הראשונים, אשר מטרתו שתהא ההגדה מבוארת לכל אחד בפשוטו, ולעמוד בכל דבר שצריך ביאור וטעם. וזכה לערוך חיבור נאה ומסודר דבר דבור על אופניו, אשר תועלתו גדולה מאד בקיום סיפור יציאת מצרים כראוי, ובלא שיסטה בסיפור עצמו לדברים אחרים אלא רק הנוגע לביאור ההגדה עצמה. והנני לברך את הרמה"ח שליט"א שימשיך לזכות את הרבים בחיבורים מועילים ואשר כבר איתמחי גברא בחיבורים נפלאים לזיכוי הרבים, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

וע"ז באעה"ח,

משה מרדכי קארפ

תוכן

מבוא לראש השנה (ז' פרקים)

פרק א: הגישה ליום הדין.....ב

פרק ב: מבחן התוצאה: 'שטייגען'.....ג

פרק ג: שמחה ופחד לעומת עצבות.....ו

פרק ד: ראש השנה במשנת אור ישראל מסלנט ז"ע.....י

פרק ה: היסוד הראשון: 'הטוב שמך'.....יז

פרק ו: פחד הדין - פחד מושכל.....יח

פרק ז: התרחבות הנקודה שבלב.....כא

מאמר 'אור ראש השנה' -----כד

מבוא לראש השנה

טרם נפתח במאמר 'אור ראש השנה', נקדים בס"ד מבוא אשר הוא חלק בלתי נפרד מגוף המאמר.

המבוא מחולק לשבעה פרקים, שהם למעשה שבע נקודות מפתח למאמר.

פרק א: הגישה ליום הדין

ישנן למעשה שתי גישות מרכזיות כיצד לגשת ליום טוב של ראש השנה, יום הדין, ועל מה לתת בו את הדגש.

מחד גיסא, ישנה גישה המדגישה את הפחד, את החרדה ואת הפלצות מיום הדין. "היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים". האדם בסכנה גדולה, הוא ובני ביתו התלויים עליו. החיים והמוות עומדים על כף המאזניים.

ואם כי יש חובת שמחה דאורייתא 'וְשִׂמְחָתָ בְּחֻגְךָ', אך זה רק בגדר 'וְגִלּוֹ בְּרַעְיָה' (תהלים כ, יא). דהיינו, אמת שיש גם לשמוח, אין ספק בכך, אך עיקר היום זהו פחד יום הדין. עומק הדין מי יכולנו?

1 דברים טז, יד. ראה דברי הרמב"ם להלן במאמר.

2 גישה זו מדגישה גם, שעיקר הדין הוא דין עולם הזה.

מאידיך גיסא, ישנה גישה השמה את הדגש דווקא על ה'מלכויות' ועל שמחת היום. עיקר הדגש הוא על המלכת ה' ויראתו, כאשר השמחה היא חלק מהותי מההמלכה. ובענין פחד יום הדין, משיבים: 'יְגִילוּ בְּרַעְיָה'. דהיינו, וודאי שיש לצרף גם יראה ופחד, שהרי ספרי חיים וספרי מתים פתוחים, אך למעשה, האדם צריך לשכוח מהכל, היות ועיקר העיקרים של יום זה הוא השמחה ב'מלכויות', בהמלכת ה'³.

כל גישה יש לה ראיות רבות מדברי המדרש, הגמרא וגדולי רבותינו (ואכמ"ל), כך שאין לומר, שמועה זו נאה יותר, שמועה זו נאה פחות⁴.

אם כן מהי האמת?

מוכרחים לומר, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, וממדים שונים ומאוחדים יש לראש השנה. למה הדבר דומה? למטבע של אברהם אע"ה. מצד אחד חקוק היה על המטבע זקן וזקנה, ומצד שני בחור ובתולה⁵. המטבע היא למעשה אותה המטבע, אלא שניתן להתבונן על צדה האחד יותר מעל צידה השני, וכן להיפך. זהו סוד אמת ההיבט הסובייקטיבי⁶.

במאמר שלהלן נראה, ששתי הגישות הן למעשה - אחת. וְדַבְּרֵי חֲכָמִים כְּדָרְבָנוֹת, וְכַמְשֻמְרוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֲסָפוֹת. נִתְּנוּ מִרְעָה אֶחָד (קהלת יב, יא).

וזאת למודעי, כי שלד בנין המאמר מיוסד על אדני משנת רבותינו רמח"ל והגר"א.

&

פרק ב: מבחן התוצאה: 'שטייגען'

ילד שגדל על ברכי אבא חם, אבא אוהב ומבין, שומע ולבבי, שמאל דוחה וימין מקרבת, באיזון נכון וחכם, על יסוד הוראת הכתוב 'חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ, גַם כִּי יִזְקֵין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה'⁷ - על פי רוב, הוא גדל לנער עדין, בריא, טוב וחזק. נער לו בסיס איתן לגדול לתלמיד חכם, תפארת ישראל אשר בך אתפאר.

3 גישה זו מדגישה, שעיקר הדין הוא דין עולם הבא, על הרוחניות.

4 ראה עירובין סד, א "זו נאה".

5 תנא דבי אליהו פרשה ו. ראה ר' צדוק הכהן מלובלין, קומץ המנחה חלק ב אות כג.

6 ראה הגר"ש וולבה, עלי שור ח"ב עמ' תקנה. למעשה, מומלץ לראות כל הפרק שם.

7 משלי כב, ו. ראה גר"א שם.

לעומתו, ישנו ילד שגדל עם אבא קשה יום. אבא כועס, אבא מפחיד, מייסר, מכה ומכניע, הדורש ממנו דרישות גדולות, כאלו שאין באפשרותו לשאתם על כתפיו הצנומות. ילד שאין לו מקום בשום מקום ואין מאזינים לרגשותיו ולמאווייו.

מה יוצא מילד כזה על פי רוב?

התשובה לכך היא תלויית אופי. תלוי מהו אופיו של הילד. ישנם שני סוגי ילדים: ילד א' וילד ב'. כל ילד מגיב באופן שונה מחברו.

ילד א':

ילד א' הוא ילד בעל אופי מרדני. משפך, הוא יפרוק עול, ימרוד ויברח. אוי לו ואביו לו למי שיעמוד במחיצתו. הוא כועס על כולם, עצבני ומורד בסמכויות. לא נעים כלל וכלל לעמוד בקרבתו.

ואם נרצה, נוכל לסכם במילה אחת, שהאופי ההתנהגותי אותו עיצב לו אביו הוא: גסות.

הפכנו ילד קט וטוב בשורשו, לילד גס. ילד שגסותו היא מנגנון הגנתו.

ילד ב':

ילד ב' הוא ילד עדין בטבעו. בשורש טבעו הוא עדין, אכפתי ורחמן. התנהגותו הנוקשה של אביו כלפיו, לא תפתח בו מרידה אלא תהפוך אותו לילד נכנע, חבוט, מקומט ומושפל. ילד מסכן, חסר בטחון, אפתי ומופנם.

הפכנו ילד טוב ועדין, לילד חלש, שרוט וחבוט. עיצבנו נפש חלשה.

בכל מקרה - בין בילד א' ובין בילד ב' - גרמנו קלקול (כמוכן, עתה ציד הילד הבחירה החופשית, מנקודת בחירתו⁸ זה הוא ניכר כעת, או לתקן את עצמו ולהיות צריא ולדיק, או לחדול ולהישאר במצבו הקפלי).

על כל פנים, נמצא, שכאשר מעמיסים על אדם דרישות כלשהם, על ידי הלקאה, החרדה, הפחדה והרעדה, יתר מכפי מידת יכולתו לשאת זאת, אזי הוא נעשה, לפחות באותו ענין - או מחד גיסא סגור, מדולדל ומופנם; או מאידך גיסא עצבני, תוקפני וגס רוח.

במקום להפוך את האדם לעדין, חכם, טוב, חזק וירא אלוקים יותר, אנו עלולים להפכו לאדם גס, מבולבל וחלש יותר, שיראת ה' טהורה היא ממנו והלאה.

עד כאן המשל. ועתה לנמשל.

8 ראה 'קונטרס הבחירה' במכתב מאליהו ח"א.

כשניגשים לראש השנה, השאלה הראשונה העומדת לנגד עינינו היא: מה מטרת ראש השנה יום הדין?

התשובה הברורה לכך היא:

מטרת ראש השנה היא - עלייה, 'שטייגען'. ראש השנה הוא יום מואר "מעין האור הראשון"⁹ של ששת ימי בראשית. יום מיוחד שנועד עבורנו להזדכך, להתרומם ולעלות על ידו לגובה רב, ביראה ובאהבה, בתשובה שלימה ובקבלת עול מלכות שמים.

אשר על כן, בחור או אדם בוגר המשנן ולוקח סמי מוסר מספרי מוסר, או שמשננים לו מוסר על פחד יום הדין, החריפים מדי מכדי שהוא יכול לשאת אותם, והמעוררים בקרבו תחושות רעות עד כדי הרהורי מחשבה 'מתי ימים אלו יעברו כבר', או חמור מכך, הוא נופל למן סוג של פחדים רעים משורש יסוד העפר¹⁰, מ'דרגא דסטרא אחרא, הוא עצבון"¹¹ - סמי מוסר שאינם לפי מידתו שלו האינדיבידואלי - הנה, לא רק שהוא מפסיד לעצמו, או שמפסידים לו, את ימי ההתעלות הרוחנית, אלא שהוא גם ממש ניזוק באישיותו ורוחניותו, בכך שהוא הופך להיות, על כל פנים בימים הנוראים, במקום אדם נעלה יותר, חי יותר, טוב יותר עדין יותר, חכם, רענן וירא אלוקים יותר, להיפך - אדם זעוף פנים, גס, אטום וחלש מה. אדם שיראת שמים טהורה, היא ממנו והלאה¹².

אלא מה, האם דברים אלו אומרים, שלא ילמד אדם או לא ישמע דברי מוסר ואמת?

תשובה: ישמע וילמד! אך על פי מילת המפתח לכל עבודת ה': איזון¹³.

זאת היות דעלייה ואיזון באים כאחד¹⁴.

ונמצא, שיש ללמוד ולשמוע באוזן שומעת דברי מוסר, שמבחן התוצאה שלהם הוא: עלייה בהר ה'. שטייגען רוחני.

&

9 רמח"ל, דרך ה' ח"ד פ"ז אות ו.

10 "יסוד העפר ממנו מדת העצבות" - שערי קדושה א, ב.

11 הגר"א, יהל אור, היכלות פקודי רנד-רנה.

12 מרן החזון איש זצ"ל קובע בדבריו, כי "החולי האנוש הוא - השפלות המרה. השפלה אין לה מזור בקריאת דברי מוסר, וצריך הבראת נפשו בשורשו, ולהרימו מטיט היוון. ותיקונו הוא - בקניית חכמה" וכו' (אמונה ונתיבות 7, י).

13 מילת מפתח זו, ניתן לומר, היא מילה המתמצתת את כל הספר שמונה פרקים לרמב"ם.

14 ראה בקונטרס שה"ל 'טעמו וראו' במאמר 'האיזון הכולל'.

פרק ג: שמחה ופחד לעומת עצבות

להלכה נפסק¹⁵ שיום טוב של ראש השנה, יש בו מצוות שמחת יום טוב מדאורייתא, ככל יום טוב, שנאמר: 'וְשִׂמְחַת בְּחֶגְךָ, וְהֵייתָ אֶךְ שִׂמְחָה'¹⁶, וכנפסק ברמב"ם: "חייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב"¹⁷, ובמשנה ברורה (תקלז, א).

וכך אמר להם עזרא ביום טוב של ראש השנה לעם העולים מבבל: 'וַיֹּאמֶר לָהֶם, לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשָׂתוּ מִמֶּתְקִים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ, כִּי קִדּוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ. וְאַל תַּעֲצֹבוּ, כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מַעֲזָכֶם' (נחמיה ח).

ברם, יחד עם השמחה, נאמר בגמרא ובפוסקים, ש"ראש השנה ויום הכפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד, לא ימי שמחה יתירה"¹⁸.

נמצא אם כן, שראש השנה הוא גם יום תשובה, יראה ופחד ה'. כלומר, לא שיש מצוה מדאורייתא מן הכתוב לפחד¹⁹, אלא שימים אלו מהותם היא ימי תשובה, יראה ופחד.

העולה מן האמור הוא, שיש כאן שני דינים:

דין א: מצות עשה דאורייתא, של שמחה בראש השנה, שנאמר 'וְשִׂמְחַת בְּחֶגְךָ'.

15 ירושלמי ר"ה א, ג; טוש"ע תקצז, א; שאגת אריה ח"ב סי' קב; שו"ת חת"ס או"ח סי' קסח ד"ה והנה בר"ה, ומשנ"ב תקצז, א.

16 דברים טז, יד-טו. 'אך', משמעותו 'רק'. וראה ספורנו שם.

17 רמב"ם הלכות יום טוב ו, יז. וזה כולל גם את ר"ה כפי שפתח: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם". שו"ע או"ח תקכט, ב.

18 רמב"ם הל' מגילה ג, ו. כלומר, לא שאין בהם שמחה, אלא שאין בהם שמחה יתירה. אי שמחה יתירה מתבטא בכך, שאין קוראים בר"ה את ההלל.

בפירוש המשניות כותב הרמב"ם: "לפי שהם ימי תפלה והכנעה לפני ה' ויראה ממנו וניסה אליו, ותשובה ותחנה ובקשת מחילה, ואין ראוי במצבים כאלה לשמוח ולשיט" (פי' המשניות ר"ה ז, ז. וראה תרגום אבן תימן). "לשיש ולשמוח" המתורגם מערבית, זוהי 'שמחה יתירה', שפסק להלכה ביד החזקה. הרמב"ם כתב את היד החזקה לאחר שכתב את פירושו למשניות, כך שהנוסח הקובע להלכה הוא הנוסח שביד החזקה, כמו שכלל היד מלאכי: "כשהרמב"ם סותר עצמו מפירוש המשניות לחיבור היד, אין לסמוך אלא על מה שכתב בחבור, כן כתב הרב בית יוסף וכו', כי לא דקדק במשנה כל הצורך" (כללי הפוסקים, כללי הרמב"ם). בנוסף לכך, פי' המשניות נכתב על ידי הרמב"ם בערבית, והפי' הנמצא בידינו הוא תרגום מערבית. מה שאין כן, היד החזקה נכתב על ידי הרמב"ם בעצמו בלשון הקודש.

19 ההלכה שאין אומרים בר"ה הלל, איננה הלכה האומרת שיש לפחד, אלא היא ביטוי ופועל יוצא מהמציאות והאווירה הנאותה לימים אלו, ימי פחד הדין.

דין ב: פחד יום הדין, שהוא המהות של היום, והאווירה אותה ניתן למשש באוויר. אך פחד זה הוא אינו מצוה מדאורייתא או דומה לזה כלל.

קעת נתבונן.

הנה, שמחה יכולה ללכת יד ביד עם פחד. הא כיצד?

משל למה הדבר דומה, לחתן ביום חופתו. מחד גיסא שמח שמחה עצומה; מאידך גיסא, פוחד מאד אם הכל ילך כשורה.

וכן דומה הדבר, לאשה בציריה - מפחדת ושמחה. מפחדת מעצם הלידה, ויחד עם זאת שמחה בשכרה²⁰.

שמחתי מתוך יראתי, ויראתי מתוך שמחתי²¹. וגילו בְּרַעְדָּה²².

אך לעומת השמחה היכולה לצעוד שלובת זרוע עם היראה, הנה, השמחה איננה יכולה ללכת שלובת זרוע עם העצבות. אם אדם שמח אזי הוא לא עצוב, ואם הוא עצוב אזי הוא לא שמח²³.

עולה מכך, שישנם שלשה מושגים שונים: א] שמחה, ב] פחד, ג] עצבות.

20 הַנָּה נִחַלְתָּ ה' בְּנִים, שָׁכַר פֶּרִי הַבֶּטֶן - תהלים קכז, ג.

21 "עוד אמר דוד המלך: אני בעולם הזה מה אני? אלא יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלת על כולן. לפיכך כרת לו הקדוש ברוך הוא ברית" - תנא דבי אליהו פרק ג.

22 תהלים ב, יא; ברכות ל, ב. אחר העיון ועיון בסוגיית הגמ' בברכות ס"ז ע"פ רש"י, ועיון ב"ר ד"ה דהוא קא, וראה גם תוס' ד"ה במקום גילה) נראה לומר, שהמושג 'גילו ברעדה', הגדרתו היא: שמחה שלימה ואחדותית שאין בה כל תערובת של קלות ראש. כלומר, בהיות האדם עליז ושמח, הוא עלול בלא שימת לב לסטות לקלות ראש. על כן הזהיר הכתוב 'וגילו ברעדה', דהיינו, שמחתך תהיה מתוך שימת לב וחכמה, ולא מתוך סכלות וקלות ראש ח"ו. "כלל גדול אמרו: במקום גילה שם תהא רעדה, שמה מתוך רוב השמחה הוא בא לידי קלות ראש" (מאירי ס"ז, וראה גם מהרש"א חידושי אגדות סוטה ל"ה, א ד"ה מקום דלחן).

וכן הוא בדברי רבנו יונה בפירושו הראשון: "טעם הדבר, כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח עיניו הבורא. על כן צריך לערבב זה עם זה, כדי שיהיה על הקו הממוצע" (על הרי"ף ברכות כא, א ד"ה וגילו). כלומר, קו האמצע, האיזון הנכון שבין קלות ראש ובין רעדה, שהוא: שמחה שלימה ללא סטייה לקלות ראש. נמצא לפי זה, הגדרה נוספת למושג 'גילו ברעדה': שמחה שלימה ללא קלות ראש.

הגדרה זו מבוארת בדברי הילקוט: "כתוב אחד אומר 'עבדו את ה' ביראה', וכתוב אחד אומר 'עבדו את ה' בשמחה', מהו כן? אלא בשעה שאדם עומד בתפלה, יהא שמח שעובד לאלוה שאין כמותו בעולם, ואל תהי נזהג בקלות ראש לפניו, אלא ביראה. 'וגילו ברעדה', אמר רב אחא: כשתבוא השעה שכתוב בה: 'רעדה אחזה חנפים', ישראל שעובדים להקב"ה הם גלים ושמחים, שנאמר 'וגילו ברעדה' (ילקוט שמעוני תהלים רמז תרכ"ג). "עין במר בוכה ולב שמח" (פיוט ע"פ שער רמז) לרבי שמואל יהודה בן עבאס, הנאמר לפני התקיעות).

23 הגמרא מבחינה בין טפח שוחק, לניגודו - טפח עצב. וכן נאמר: לֵב שִׁמְחָה יִיטֵב פְּנִים, וּבְעֶצְבָּת לֵב רוּחַ נִכְאָה - משלי טו, יג.

בעוד שמושג א' ומושג ב' באפשרותם לצעוד יחד שלובי זרוע, לעומתם, מושג ג' עומד בניגוד למושג א', ואינו יכול לצעוד עמו שלוב זרוע.

אם כן, כאשר אדם פוחד פחד שאיננו מאוזן עם שמחה, עד כדי כך שפחד זה מפילו למקום של עצבות, הרי עצבות זו בהכרח עוקרת ממנו את השמחה, שהרי על כורחך שמחה ועצב לא משמשים בערבוביה. והיות ויש מצווה מדאורייתא, על פי הלכה, לשמוח בשמחת יום טוב של ראש השנה, אם כן, אצל אדם זה מתחולל מצב מופרך. ביום הדין עצמו, בו דנים את האדם על תורה ומצוות, הוא עובר על מצות 'וְשִׂמְחֶתָּ בַּחֲגֹג'.

שוב. אין זה אומר שאסור לפחד. לפחד מהדין זוהי מציאות היום. 'יום הדין' - שמו, וכך יאה. שמחה ופחד הולכים יחד. אלא שפחד כזה הגורם לאדם סטייה ונפילה לתוך עצבות, זהו דבר האסור גם על פי הלכה.

וכפי שכותב מרן החזון איש זצ"ל: "ההלכה היא המכרעת את האסור ואת המותר של תורת המוסר" (חזון איש אמונה ובטחון ג, א), ולא להיפך²⁴.

וכפי שמדגיש הגר"א: "דרגא דסטרא אחרא – הוא עצבון, ודרגא דקדושה – הוא שמחה, וביותר בשבתות וימים טובים, שאז הוא שמחה של מצוה. דמסטרא דקדושה – הוא שמחה, ולכן, בזמנא דאיהי שלטא (בזמן שהשמחה שולטת) – צריך לשמוח עמה ולאחזאה חדותא (ולהראות חדותה)"²⁵.

אם כן, אדם שמקורבו עולה קול ארוך הקורא: 'מתי כבר יעבור יום זה', ידע נאמנה שהוא נפל ממקום של פחד למקום של עצבות.

יום של פחד המעורב בשמחה, כמו למשל יום החתונה, אמנם החתן שמח ומפחד בו בחדא מחתא, אך ודאי הוא לא מצפה שיום זה יעבור כבר. החתן אוהב את היום הזה יותר מכל יום אחר בחייו.

יום שמחכים 'מתי הוא יעבור כבר', זהו יום בו חשים תחושות של עצב ודכדוך. אם כן, מה יעשה אדם, הרוצה לקיים מצוות שמחה עם תחושת פחד יום הדין אך ללא כל עצבות?

24 כמו כן, דרישת התורה: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב (דברים כח, מז), היא דרישה הנוגעת גם ליום הדין, ראש השנה. הנצי"ב כותב: "אף על גב דעצבות אין בזה שחוק וקלות ראש, מכל מקום - אסור, כדכתיב 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב' וגו', והרי זה כמו קלות ראש" (שו"ת משגיב דבר חלק א סימן ו).

25 פירוש על היכלות פקודי רנד-רנה.

תשובה: ישנן וילמד מאמרי חז"ל אשר יטעו בליבו שמחת יום טוב של ראש השנה²⁶. בכך הוא יאזן את עצמו למקום נפשי של שמחה ופחד מיום הדין, ובמקביל - יתרחק מהעצבות, האויב המר.

את הבחינה העצמית של העצבות מול השמחה, ואת איזונה ותיקונה, יש לעשות - כמובן - ביישוב הדעת, בנחת רוח, בנפש טובה, בדעת צלולה וברוח שוקטה, ולזכור את האמת המוחלטת, כי ה' הוא אך טוב ומטיב ורוצה בטובת בניו עם בחירו, ואינו בה בטרוניה עם בריותיו²⁷.

והנה, מחנכים חשובים שליט"א מעידים, כי הם נותנים לב, לפי זיהוי ומדד אופי תלמידיהם, שלא להכביר במילים על פחד יום הדין מבלי להבהיר באופן מוגדר וברור: [א] מה משמעותו של הפחד בעבודת ה', [ב] ממה יש לפחד.

ובנוסף, הם גם מעוררים על מצוות השמחה ביום הדין. בכך, אומרים הם, האיזון החשוב כל כך לחיי עובד ה', לא מופר, והחניכים אך עולים, מתעלים ומתקדשים ב'יְרָאת ה' טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד' (תהלים יט, י), 'יְרָאת ה' לְחַיִּים' (משלי יט, כג), וגם כי יתבגרו לא תסור מהם.

&

26 לדוגמא: לעיין בדברי נחמיה פרק ח' עם המלבי"ם ושאר מפרשים, ובטור אור"ח סי' תקפא "אמר רבי סימון: כתיב" וכו'.

27 "ללמדך, שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרונא עם הבריות, שיהיה מבקש מהם עבודה קשה. אלא בנחת, ודברים רכים" (דבית דכיי שמות פרק טו, יח). "אלא שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרונא עם הבריות, ומקבל תשובה מכל אחד לפי יכולת הכרתו. וראוי לך לשאת את חטאתם, כיון שהכירו כפי יכולתם וחזרו בתשובה" (פנים יפות לדב"ל להפלאה, שמות לב, לא). "מכל מקום אין הקדוש ברוך הוא בא בטרונא עם בריותיו, וכל אחד נתבע לפי זמנו ולפי כוחותיו" (שו"ת שבע הלוי חלק ג סימן קמל).

ומה שאמרו: "כל האומר הקדוש ברוך הוא וותרן, יוותרו לו חייו" (נ"ק ג, א), ביאר מהר"ל: "[היות ש]אין ראוי לומר, שהוא יתברך מוותר [על] דבר. שאם כן - לא היה דרכו [על פי] שכל. כי השכל נוהג במשפט ובחיוב, שכן השכל מחייב הדבר. והדברים האפשריים ואינם דין - אינם מושכלים כלל. ולפיכך, האומר 'הקדוש ברוך הוא וותרן', ואם כן יהיה הנהגתו [של הקב"ה] יוצא מן השכל - וחס ושלום לומר כך - לכך יוותרו לו חייו" (נצח הגולה, נצח השני פרק ה).

פרק ד: ראש השנה במשנת אור ישראל מסלנט ז"ע

לפני למעלה ממאה חמישים שנה, בשנת תר"ט, עזב רבינו אור ישראל, ר' ישראל סלנטר זצ"ל את ווילנא והתיישב בעיר קובנה. בעיר זו יצר ר' ישראל קשר עם הגביר ר' צבי נבייזר, ובתמיכתו ייסד בית מדרש לתורה ומוסר, שכונה בשם 'בית מדרש נבייזר'. במשך זמן קצר התאספו סביב ר' ישראל בבית מדרש זה כמה תלמידים מוכשרים ואברכים צעירים, גדולי תורה ויראה מפורסמים.

בין לומדי בית מדרש זה, ידועים הגאונים: ר' אליעזר גורדון מטלז, ר' נקלה חריף, ר' יצחק בלאזר, הגדול ממינסק²⁸, העילוי מדוקשיץ, ר' נפתלי אמסטרדם, ר' שלמה דוד אביו של ר' חיים עוזר גרודזינסקי, הסבא מקלם ועוד עילויים²⁹.

ר' ישראל השקיע את כל מאמצי כוחותיו בהכשרת תלמידיו לגדלם לגאונים בתורה ובמוסר, על מנת שיהיו ראויים להמשיך את שיטת המוסר ולהפיצה בעולם. ואכן, מבית מדרש זה יצאו יורשיו הרוחניים של ר' ישראל³⁰.

על הקמת בית מדרש זה אמר ר' ישראל: "אם יהיו לנו תלמידי חכמים אמיצי רוח, שיישאו את דגל היהדות ביד רמה ובקומה זקופה, אין לנו לירוא מפני הכפירה ההולכת קוממיות³¹. כנגד הכפירה הזקופה, יש להעמיד את היהדות ההולכת קוממיות³²".

ואכן, עבודתו המוסרית של ר' ישראל עם תלמידיו רוממה אותם למדרגות גבוהות³³. בשנת תר"ז, לרגל מחלתו, נאלץ ר' ישראל לנסוע לעיר הלבשרטט שבגרמניה לדרוש ברופאים. בשנת תר"כ היגר ר' ישראל לעיר ממל הסמוכה לגבול ליטא, שם קבע את מושבו. גם בזמן ישיבתו בגרמניה, עמד ר' ישראל בקשרי מכתבים עם תלמידיו הגאונים ב'בית מדרש נבייזר' שבקובנה.

28 בעל ה'אור גדול'.

29 ראה תולדותיהם בתנועת המוסר ח"ב.

30 כל האמור מתוך, תנועת המוסר ח"א פרק יב.

31 הימים ימי מאכולת אש שריפת ההשכלה הארוה.

32 עדות בעל השרידי אש, מכ"ע הלבנון, ורשה תרע"ב (תנועת המוסר ח"א עמ' 164).

33 תנועת המוסר שם עמ' 165.

במכתבים אלו פונה ר' ישראל לתלמידיו ומדריכם בעבודת אלול, ראש השנה, עש"ת ויום הכיפורים³⁴, כאשר הם פועלים לפי הדרכתיו אלו.

אחד מתלמידיו הגאונים מתאר את השמחה והרוממות שקיבלו מכך: "שמח ליבי בכל עת, כי בפרק אחד משנות חיי עלי חלד, הזמין ה' אותי ליהנות מאורו של אותו אור עולם! ויאר לי! וכו' כי **אבן טובה היתה תלויה על ליבו**, חכמת האלוקות, שכל הרואה ומתבונן בו, התרפא מתחלואי נפשו"³⁵.

מכתבים אלו של ר' ישראל נאספו לאחר מכן על ידי תלמידו ר' יצחק בלאזר, ונאגדו בספר, לו ניתן השם 'אור ישראל'.

באחד ממכתבים אלו, טרם הגיע ראש השנה, פונה ר' ישראל לתלמידיו הגאונים ומדריכם: "האחת, גופני, אשר האדם הוא ובני ביתו התלויים עליו, **בסכנה גדולה**, לעת הדין הגדול, היא עת תקיעת שופר בראש השנה" וכו'.

ולהלן ממשיך ומדריכם:

"לכל הפחות **לשבור רוחו** בשברון לבב אשר הוא יסוד ראשי להיות מגן על **הסכנה הגדולה** המרחפת וכו' יום הדין הנורא וכו'. כמעט בכל ראש השנה נדונים ר"ל גם הבחורים למיתה ח"ו" (אור ישראל מכתב ז).

עוד כותב שם ר' ישראל לתלמידיו:

"מלפנים כאשר ידעתי, כל איש אחזו **פלצות**³⁶, מקול הקורא קדש³⁷ אלול" (אור ישראל מכתב ז).

ר' ישראל היה מזהיר, איפוא, את תלמידיו מסכנה גדולה, פלצות, פחד ורעדה מיום הדין, ראש השנה.

האם תלמידיו הגאונים התרוממו והתעלו משיחות ומכתבים אלו?

נאזין לרחשי ליבם היוקד:

תלמידו של ר' ישראל, ר' נפתלי אמסטרדם, כותב לבנו ר' אליעזר אריה לייב, במכתב הנושא את התאריך י"ד אלול תרנ"ז, את הדברים הבאים: "לפי השערתי, בעת הזאת, חודש אלול, שרוי אתה **בעצב**, בזוכרך את השנים שעברו וכו' תוך החבורה של יראים ומטיפים דברי התעוררות. לכן באתי **להרגיעך ולנחמך**⁽¹⁾, כי הלא העצב

34 תנועת המוסר שם עמ' 176.

35 תנועת המוסר שם עמ' 165-166. נכתב על ידי תלמידו הרב דיורבורג.

36 = בהלה ורעדה. ראה ישעיהו כא, ד במפרשים.

37 אולי צ"ל 'חדש אלול' (כי הול"ל 'אלול הקדוש'. ע"ס ותואר. לא תואר וע"ס). והכוונה היא לברכת החודש, בשבת שלפני ר"ח אלול, שהש"ץ והציבור קוראים בקול ("קול הקורא") את 'ראש חודש אלול'.

שלי יותר גדול בזוכרי שנים קדמוניות עת אשר נאספנו בכל יום החודש אלול בבית המוסר
אצל אדמו"ר זצ"ל, ר' ישראל, והוא היה דורש בכל יום וכו'. מה תשוב אתה? האם אז לא
קבלנו תועלת הרבה יותר מאשר קבלת אתה בקלם? ואם בכל זאת אני מתנחם ומרגיע לעצמי
- כן אתה תרגיע את עצמך" (קדוש ישראל עמ' קה).

ר' נפתלי, מנחם בעצם את בנו ר' אליעזר אריה לייב, על כך שחסר לו רב מוכיח. אל תעצב
שאין לך רב מוכיח, הוא מנחם את בנו, היות כי גם אני בעצמי מתגבר כל העת על עצבוני
הגדול "בזוכרי שנים קדמוניות עת אשר נאספנו בכל יום החודש אלול בבית המוסר אצל
אדמו"ר זצ"ל, ר' ישראל", ו"כן אתה תרגיע את עצמך"!

תלמיד אחר מתבטא במכתבו על רבו ר' ישראל, כפי שכבר ראינו שכתב: "ליהנות מאורו
של אותו אור עולם! - ויאר לי!"³⁸ אור עולם הוא הואר מר' ישראל.

אכן נוכחנו, שדבריו אלו של ר' ישראל רוממו את תלמידיו לפסגות אור ואושר עילאיים
כאלו, עד שהם נזקקו לניחומים כדי להתגבר על העצבות ששרתה עליהם, באין ר' ישראל
לידם להדריכם ולרוממם בדברי מוסרו הטהור.

ר' ישראל סלנטר, ביראתו, בגאונותו ובחכמת כוחות הנפש שלו, ידע והיה בכוחו להביא
את תלמידיו עד לכדי תחושת סכנה גדולה, פלצות, רעד וחרדה מיום הדין, ובד בבד יחד עם
זאת, ואפשר דווקא בגלל זאת, להאיר בלבם את האושר, האור והשמחה, זאת עד כדי כך,
ששנים רבות לאחר פטירתו! עדיין עלו בהם הגעגועים והשקיקה לשמועותיו, ונזקקו לניחומים
ולהרגעה, שלא ליפול בעצב, באשר הוא איננו כבר עמהם!

וכמו שאמרו: "כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין" (זכרות ו, ב).

בנוסף לאמור, נשים לב גם לגיל חייהם ולתוקף גדלותם של התלמידים, להם מוענו
מכתבים אלו.

כעת מובנים דברי זקן המשגיחים בדור אחרון, מרן הגר"ש וולבה זצ"ל הכותב בספרו על
ראש השנה בזו הלשון:

"נדע יסוד זה ובל נשכחה, כי כל עבודתנו קשורה בשמחה, ונזכור זאת גם בימי הדין
הבאים עלינו לטובה. ואשרי מי שיכול לעורר שמחה בלבבו בעת תקיעת שופר! הרי כשינגשים
לתקיעת שופר אומרים 'למנצח לבני קורח מזמור, כל העמים תקעו כף, הריעו לאלוהים בקול

38 ראה לעיל.

רינה! ואחרי התקיעות - 'בשמך יגילון כל היום' וגו'. **שמחה עצומה במלכותו ית' היא המלווה את תקיעת שופר**³⁹.

זאת הגם, שהמשגיח ידע ודאי על פה את דברי ר' ישראל במכתביו הנ"ל, "אשר האדם הוא ובני ביתו התלויים עליו, בסכנה גדולה, לעת הדין הגדול, היא עת תקיעת שופר בראש השנה". וכדברי הגר"ש וולבה אלו, כותב גם יבלחטו"א המשגיח הגר"ד יפה שליט"א⁴⁰.

ואין כאן כל סתירה בין ר' ישראל לבין ממשיכי דרכו, זקני המשגיחים בדור זה. כי המטרה הברורה היא - לגדל תלמידי חכמים, בריאים, טובים, חכמים, נבונים ויראי אלוקים.

וכמו שכותב ר' ישראל: "דרך הלימוד משתנה לכל איש לפי תכונתו ומרכזו". ואם לדור זה, או לאופי מסויים של תלמידים, יש צורך וראוי להדגיש יותר דווקא את השמחה בראש השנה ולא את הפלצות והסכנה הגדולה, אזי, זאת יש לעשות, כי כל לבבות דורש ה'.

ר' ישראל כותב הוא עצמו, בתקופה אחרת, לקהל יעד אחר, דברים ברורים מללו, כהדרכה לימים הנוראים:

"ולזאת, כאשר כל הנהגת הדת נשתנה על פי הדין בעת הלזו, אין להרבות במרידות בימים הקדושים, ועת לשמור ולעבוד את ה' בחדוה והיא המעוז"⁴¹. כן אין לדאוג ואין להתאונן" וכו' (אור ישראל מכתב כב).

למה ירמזון מיליו של ר' ישראל באומרו: "בחדוה והיא המעוז"?

לדברי עזרא בראש השנה, לעם העולים מבבל: 'וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשָׂתוּ מִמֶּתְקִים וְשָׁלְחוּ מְנוֹת לְאִין נָכוֹן לוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאֵל תַּעֲצְבוּ כִּי חֻדּוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם'. לפי ר' ישראל, כוונת עזרא היתה לומר לעם: המעוז והכח שלכם ביום זה - הוא החדוה.

ונשאלת השאלה, הכי הימים הנוראים, לדעת ר' ישראל, השתנו והם כבר אינם עוד ימי פחד, סכנה גדולה, חרדה ופלצות כאשר אמר מלפנים?

התשובה היא: הם אכן עדיין ימי פחד ופלצות - אבל כלפי המקום, הזמן והאנשים, לפי הנתונים הקיימים, יש להדגיש כעת דווקא את החדוה שהיא המעוז! יותר מאשר את הפחד. כי לכל זמן, ועת לכל חפץ.

39 הגר"ש וולבה, דעת שלמה - מאמרי ימי רצון תשס"ח, עמ' רנ.

40 קובץ עבודת הימים הנוראים (מה' הרב ארנפרוינד) תשע"ד, עמ' עז.

41 כוונתו לדברי עזרא לעם בראש השנה: נחמיה פרק ח.

המטוטלת נעה בין הפחד לחדווה לכיוון הרצוי והדרוש לפי הכלל שהכל בו: "דא ביה - כוליה ביה. דלא דא ביה - מה ביה?" (נלחם מא, א) הדעת. תפארת האיוון הנכון, כדי שיקויים בנו 'ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיהו מט, ג).

צא ולמד.

במכתב תשובה לאחיינו, העלם צעיר⁴² אריה ליב ליפקין מקרטינגה⁴³, אשר ביקש לקבל את הדרכת דודו הגדול על אופן לימוד המוסר ועבודת ה' וכדומה, כותב לו ר' ישראל בדאגה אבהית כנה:

"ידידי החתן וכו', בדבר אשר כתבת אלי, אל תשים לבך כלל. למוד בנחת, בנפש חפצה, לשמור בריאותך וטוב לך".

ובמכתב נוסף כותב לו ר' ישראל:

"וכל קניות (קניית) היראה וגם החריפות, הם כמעט טפלים נגד הדבר הגדול בעת הלזו⁴⁴ - היא קניית רבת הבקיות"⁴⁵.

ובמכתב לאחר מכן כותב לו ר' ישראל:

"והנה כבד (=קשה) הדבר, לסדר דרך הלימוד המשתנה לכל איש לפי תכונתו ומרכזו וכו'. היסוד [הוא], לחתור על בקיות וכו'. גם לעסוק מעט בעיון. גם לקבוע זמן מעט בלימוד המוסר. ויסוד לימודו במוסר יהיה העיקר, שיקנה לו ידיעה בתהלוכתה, ואם יזכהו השי"ת שיהיה גדול בתורה בין אנשים, כל פרטי עניני עבודת השי"ת יקל בעיניו".

ר' ישראל מלמדנו, איפוא, שאדם בשנות בחרותו, עיקר מגמתו תהיה, לרכוש ש"ס בבקיות, עם העיון. ובנוגע למוסר ויראה - אם כי ודאי שחובה ללמוד מוסר בקביות ולקיים - אך עיקר המטרה בענין לימוד מוסר ויראה בשנות הבחרות היא, לרכוש ידיעות בחכמת המוסר ונתיבות העבודה, כך שבעת היותו "גדול בתורה בין אנשים", דהיינו, ת"ח בוגר, יוכל

42 ראה קדוש ישראל תשס"ג, מכתבים, עמ' ד "לכמותו, צעיר לימים, עודנו באבר" וכו'.

43 ראה תנועת המוסר ח"א עמ' 166 בהערות.

44 = בימי הבחרות.

45 רכישת ש"ס.

לסלול לעצמו דרך בעבודת ה' לפי שורש נשמתו ואופיו ובהדרגת רבותיו, ואזי כל פרטי עבודת ה' יהיו גלויים וברורים לו ("יקל צעיניו"), שהרי למדם בבחורותו⁴⁶.

זאת ועוד. במכתב ל' כותב ר' ישראל: "תיקון היצר, שיהיה האדם עליז ושש לעבודתו יתברך" (אור ישראל מכתב ז). ומוסיף ר' ישראל וכותב: "האדם בבחורותו - היסוד לעבודתו, לחפש בחינת תיקון המידות, עד שיהיו כוחות נפשו נמשכים רק אל הצדק והיושר, ואז הוא בשמחה, כמאמר הכתוב 'שמח בחור בילדותך וגו' והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך".

על פי דברי ר' ישראל אלו במכתב ל, כותב הגר"ש וולבה זצ"ל:

"כלומר, עבודה זו של תיקון היצר, היא דווקא עבודה לאדם בבחורותו, היינו - ההתלמדות בשמחת-לב בעבודת ה'!"

זוהי דעת רבינו ר' ישראל סלנטר.

והנה עדות חיה על האווירה ששרתה אצל הבחורים בישיבת סלבודקה בימים הנוראים, בניצוחו ובהכוונתו האבהית⁴⁷ של מרן הסבא מסלבודקא זצ"ל, ממשיך דרכו של ר' ישראל:

מי שבא פעם במגע עם תלמידי הישיבות הק' "יודע, כמה עליזות וחדוות החיים היו שריות" ביניהם, "ובכמה עוז ומרץ עלומים היו מלאים התלמידים, והכל היה אומר שירה ורננה. וגם על כך היה עומד ומצביא מרן הסבא מסלבודקא זצ"ל, ומרומם את הרוחות, של היחיד בפרט ושל הציבור בכלל. ואף בימים הנוראים היה מעורר על העונג והשמחה", כמו שהכתוב אומר בנחמיה (נחמיה ח) ביום ראש השנה: "אל תתאבלו ואל תבכו וגו', אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו', ואל תעצבו כי חדות ה', היא מעוזכם"⁴⁸.

וזאת בלא לגרוע מהרעדה, כי הסבא היה מדבר ומדגיש את ענין 'גילו ברעדה'. תגילו, אך ברעדה⁴⁹.

את האיזון.

46 ונראה, דאיירי בלימוד מוסר וידיעתו, ושינון בהתפעלות וכדו' (ראה קונטרס 'טעמו וראו' ש"ר"ל במאמר 'עת לכל חפץ'), אך לימודי דעת ה', יסודות ופנימיות האמונה ותעודת ישראל, לעולם הם נלמדים, בטעם כעיקר, כפי שכתב הרמב"ם "כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה, יותר מכל אשר אלמדהו" (פירוש המשניות נכחות ט, ז).

47 "אשר לבו היה מלא על כל גדותיו חיבה לזהות לכל אדם, ועל אחת כמה וכמה לכל בן תורה ותלמיד ישיבה" - עדות התלמידים, תנועת המוסר ח"ג עמ' 232.

48 עדות הרה"ג ר' דוב כץ ז"ל, תלמיד ישיבת סלבודקא שבליטא, תלמידו הקרוב של הסבא מסלבודקא. פולמוס המוסר עמ' 312, ותנועת המוסר ח"ג פרק טו.

49 ראה שיחות הסבא מסלבודקא תש"ע, ח"א עמ' רצ.

וכידוע, "לרוב היה הסבא נוקט בדרך של קירוב. מספרים שהתייעץ פעם עם ר' ישראל, באחת הפגישות היחידות שנזדמנו לו, ושאל את פיו על דרך החינוך שיש לנקוט בימינו. ור' ישראל השיב לו: 'להחיות רוח שפלים, ולהחיות לב נדכאים'⁵⁰.

ועל פי עדותו של מרן ר' אהרון קוטלר זצ"ל, מהמסובים לשולחן הסבא בשבתות ובמועדים במשך שנים רבות, הסבא "יצר אווירה כזו, שהתלמידים ירגישו את עצמם חופשיים להתנהג כאשר עם לבבם, כדי שיהיו שרויים במצב רוח עליז ומרומם, וערים למחשבה ולעבודת הנפש"⁵¹.

עוד היה אומר הסבא, "כי יש הבדל בין דרכי החינוך בגולה, לבין דרכי החינוך בארץ ישראל. בחו"ל יש ללכת במקל חובלים, אבל בארץ ישראל צריכים ללכת במקל נועם"⁵².

כך גידל הסבא דור של גאוני תורה ומוסר, כפי שרגיל היה להדגיש תמיד תלמידו, מרן הגרא"מ שך זצ"ל.

להלן דברים שהיה אומר ר' ירוחם ממיר זצ"ל⁵³ לתלמידיו לקראת ראש השנה:

"יוצא מזה⁵⁴, כי אמנם כמה צריכה להיות גדולה השמחה מן יום ראש השנה, יום שמונח בו כללות כל הטובות שבעולם, כל האחרית, הגאולה העתידה וקבלת כל התורה כולה. גם כל המועדות מונחים ביום זה, כי הוא יום הדין הכולל כל הבריאה כולה. ואם כן, מה שאחרים⁵⁵ נוהגים לרקוד בראש השנה, הנה זה אמנם מנהג יפה"⁵⁶.

בוודאי כוונת ר' ירוחם היא לדברי הכוזרי האומר:

"ואכן, בכניעתך בימי התענית, לא תקרב אל האלוה יותר מאשר בשמחתך בשבתות וימים טובים, אם שמחתך זו באה מתוך מחשבה וכוונה.

50 תנועת המוסר שם עמ' 228.

51 תנועת המוסר ח"ג עמ' 221 והערה 23.

52 תנועת המוסר שם עמ' 77. "מאי דכתיב 'ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים'? 'נועם' - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. 'חובלים' - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה" - סנהדרין כד, א.

53 ר' ירוחם היה מתלמידיו-מקורביו של הסבא מסלבדקא.

54 ראה כל מאמרו שם.

55 ככל הנראה כוונתו לנוהג שנהג באותה עת בישיבת סלבדקא בליטא, כפי שראינו בעדות הרב כץ.

56 דעת תורה ח"ה כרך א עמ' ריט. אכן, ראה בהמשך דבריו שם שכתב: "אבל צריכים גם לידע ולזכור ולא לשכוח, כי היום הוא אמנם יום הדין!"

כי כשם שהתחננונים צריכים מחשבה וכוונה, כך גם השמחה בדבר האלוה ובמצותו צריכה מחשבה וכוונה, למען תשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך למצוה עליה, ותכיר מה מאד היטיב לך בה, וכאילו באת לביתו כקרוא אל שולחנו ומנעמיו. ותן שבח על כך בפיק ובלבך. ואם תעלה עליזותך במצוות אל מדרגת הזמר והריקוד, יהיו לך גם אלה עבודת האלוקים, ואף על ידם תדבק ב'ענין האלוהי'⁵⁷.
על דברי כוזרי אלו כותב הריב"ש: "כמה היטיב אשר דיבר בעל ספר הכוזרי"⁵⁸.

&

פרק ה: היסוד הראשון: 'הטוב שמך'

היסוד הראשון של כל יהודי הוא, התפיסה התודעתית נפשית פנימית העמוקה, כי ה' הוא הטוב המוחלט. כמו שאנו משננים ג' פעמים ביום בתום ברכת 'מודים' - "הטוב שמך, ולך נאה להודות". השם שלך הוא: טוב.
ובלשון רמח"ל: "הוא הטוב השלם והאמיתי"⁵⁹.
בל נטעה. יסוד זה איננו נוגע כלל להנהגות מידת הדין ומידת הרחמים. ואין צריך כלל לומר, שמידת הנהגת הדין גם היא מאת "הטוב השלם והאמיתי".
אדם המתהלך עם מחשבה או הרגשה קצת אחרת מזו, זו בעיה שיש לתת עליה את הדעת ואת כל הלב. זו נקודה הדורשת תיקון גדול.
והנה, כשגבולות ההפחדה מיום הדין נפרצות, כשהעומס גובר והאיזון מופר, ישנם צעירים אשר בלבם עולה ומתבססת ההרגשה ועמה התפיסה, הרחוקה מעט, ולפעמים הרבה, מיסוד ראשון זה. וכאשר חיים עם תפיסה מוטעית זו וגדלים בשנים, עד כדי ביסוס מסוים בתודעת החיים, ל"ע, זה רע מאוד.
כמובן, מדובר על יחידים, אבל גם יחידים כל אחד הוא עולם קטן, עולם מלא.

57 כוזרי מהדורת א"ש מאמר שני אות נ.

58 "דלא מתענין בראש השנה וכו'. וכמה היטיב אשר דיבר, בעל ספר הכוזרי, שאמר: שהשמחה בימי המועדות כשהיא לשמה, אינה מעט קורבה אל השם, מן הכניעה בימי התענית" (שו"ת הריב"ש סימן תקיג).

59 רמח"ל, דרך ה', חלק א פ"ב סעיף א.

ברם, כאשר באטמוספירה של המקום, של בית המדרש, נושבת רוח אהבת ה', שמחה בה', עונג בה' והידיעה כי טוב ה' לכל, "הטוב השלם והאמת", אזי ניתן להחדיר - במינון המדויק והנכון - פחד ויראת ה'. אך אם אין אטמוספירה כזו באופן מספיק, אזי מה שנוותר למקבל, כמעט, זה רק פחד וחרדה מיום הדין, באופן כזה שהאיזון העדין מופר ויסוד א' מתרועע רח"ל. וכשיסוד א' מתרועע, יש לאדם זיקה כלשהי, בלשון המעטה, להיפך של יסוד זה⁶⁰. וזה נורא, הן גופנית, הן נפשית והן רוחנית.

והרי יום הדין הוא יום של התחזקות באמונה בו ובמלכותו ית'.

ודי למבין.

&

פרק ו: פחד הדין - פחד מושכל

ר' ישראל סלנטר כותב: "לראש השנה צריך שתי בחינות: א] בחינת הלב, ב] בחינת השכל"⁶¹.

וממשיך ומבאר ר' ישראל, שקודם תקיעת שופר האדם צריך להשתמש ב'בחינת הלב', כלומר, לחשוב ולעורר את ליבו לפחד הדין, "שביום זה יפקדו כל באי עולם לפני הקב"ה".

ואילו בעת התקיעות עצמם - כותב ר' ישראל - יש להשתמש ב'בחינת השכל', ולא בבחינת הלב. "כי אדם שליבו שבור בקרבו, אם נאמר לו שיעיין באיזה פלפול, לא יוכל לעשות זאת, מפני שהעיון דורש חופש מכל דאגות ומכל התרגשות שבאה מהלב", ולכן, "בעת התקיעות צריך להשתמש בבחינת השכל, לשמוע התקיעות ולעיין"⁶², ולא להשתמש ב'בחינת הלב'.

כלומר - מלמדנו ר' ישראל - ביום ראש השנה, ישנה עת (טרם תקיעת שופר), בה על האדם להפעיל את הלב ולעורר בקרבו פחד הדין, בקו היורד מהשכל אל חדרי הלב. לעומת זאת, ישנה עת בראש השנה (בעת התקיעות עצמם), בה על האדם דווקא לחדול לעורר בעצמו פחד, ולהיפך, להרגיע את עצמו ולהשתמש בשכל נח וביישוב הדעת, במטרה שתהיה בידו האפשרות לעיין בתקיעות בשום שכל, האם הן נעשות כדין וכהלכה אם לאו.

60 והרי "מידת אמונה היא נטייה דקה מעדינות הנפש" - חזון איש אמונה ובטחון א, א.

61 קדוש ישראל תשס"ג, דרושים, דרוש לראש השנה, עמ' כג-כו.

62 קדוש ישראל תשס"ג, דרושים, דרוש לראש השנה, עמ' כג-כו.

בין כה ובין כה למדנו מדברי ר' ישראל יסוד מוסד ועקרוני במושג 'פחד יום הדין', והוא:

פחד הדין צריך להיות פחד מושכל!

בעת הנכונה יש לעורר - על ידי השכל - את הפחד בלב, ובעת הנכונה יש דווקא להפסיק זאת, ולהיפך, לחזק את הלב עם חדווה⁶³, ולהיכנס למצב פשוט ורגיל של דעה צלולה ועיונית, כדי לעיין בתקיעות האם הן נעשות כדין וכהלכה.

נשים לב. אך ורק אם הפחד הוא פחד מושכל ובשליטה עצמית, ניתן ליישם את דברי ר' ישראל האמורים!

והנה, בשולחן ערוך יש סעיף בו נאמר: אדם שקצץ את "ציפורניו, ולא נטל ידיו, מפחד יום אחד ואינו יודע ממה מפחד" (או"ח 7, יט).

מה אנו למדים מסעיף זה?

שאדם המפחד מן הבלתי נודע, כלומר, ש"אינו יודע ממה מפחד", פחד זה הוא עונש. לפחד בלי לדעת למה, על מה וממה מפחדים, זה לא טוב, זה מכה. עונש. עונש עקר, רע ומר, ההיפך הגמור של תשובה מזככת, של עליה והתרוממות.

לפי דברי ר' ישראל, לפחד פחד שאיננו מושכל, פחד שאינו יכול להיות נשלט כל רגע נתון על ידי השכל - בבחירה חופשית של האדם - הרי שפחד הדין אפילו לא התחיל. זה כמעט כלום.

רק פחד מושכל ומובן, בו אפשר לשלוט ברצון, בבחירה חופשית בכח השכל - לדעת ר' ישראל - הוא זה הכשר לבוא בקהל יראי ה' וחושבי שמו!

לא לפחד, סתם כך כי שמעתי שיש "ענין" וצריך לפחד. עבודת ה' היא לא ענין ל"עניינים". אלא יש לעורר, באופן מושכל, בדעה צלולה, בשליטה ובבחירה חופשית את פחד יום הדין בלב.

כי כפי שקובע המשגיח הגר"י לעוויןשטיין זצ"ל: "צלם אלוקים נקרא, זה אשר מעשיו נעשים מתוך הבנה והשכלה!"⁶⁴

63 ראה דברי ר' ישראל שם בריש הדרוש, שכן ביאר את הכתוב בנחמיה ח' "חדוות ה' היא מעוזכם".

64 הגר"י לווינשטיין זצ"ל, אור יחזקאל, ח"ד עמ' קצט.

כעת נעיין ממה עלינו לפחד ביום הדין⁶⁵.

פחד הדין מפחד כל אחד ואחד כפום דרגתו דיליה.

יש מפחד מעונשי מוות וייסורים, יש מפחד מעבירות שבידו, יש מפחד מגיהנום, יש ירא פחד נעלה של 'יראת הרוממות', יש ירא ה' מאהבת ה'⁶⁶, ויש ירא מדין עולם הבא⁶⁷ שלו וחיי הרוחניים⁶⁸.

כל אחד מפחד מדבר אחד או מכמה דברים יחד, פחד עליו אמרו חכמים ז"ל: 'אֲשֶׁרִי אֶדָם מִפֶּחַד תְּמִיד'⁶⁹, ו'יִרְאַת ה' תוֹסִיף יָמִים' (משלי י, כז). פחד מושכל מכח הבחירה החופשית, צלם אלוקים⁷⁰.

65 "ודע, כי כאשר ידעו זה השלמים (-בני אדם השלמים), הגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד האלוה ויראתו ובושתם ממנו, בדרכים אמיתיים, לא דמיוניים" (רמב"ם מו"ק ג, נב).

66 כאמור בביאור הגר"א על שיר השירים ז, ז. וגם כתב הרמב"ם: "אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא, אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה" (רמב"ם הלכות תשובה י, א).

עוד כתב הרמב"ם: "כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה, הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים, לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך, כשמלמדן את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ, אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה, מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה" (רמב"ם סס י, ה).

67 ראה דברי רבותינו להלן בגוף המאמר, בביאור 'דין עולם הבא'.

68 ראה פלא יועץ ערך ראש השנה.

69 בברכות ס, א. היפך "פחדו בציון חטאים" (ברכות סס). "ולא אתיא אלא לאפוקי מחמת פחד בחינם" (מהרש"א ברכות סס, בענין זכ). ועל זה אמר החכם מכל אדם: שִׁמְעָ לִי יִשְׁכֵּן בְּטַח, וְשִׁאֲנָן מִפֶּחַד רָעָה (משלי א, לג).

70 רמח"ל כותב: "ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום: אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זיכרונם לברכה: ההוא בדברי תורה כתיב" (מסילת ישעיהו פ"ד). הנה נא פחד נוסף: פחד שמא חסר בשלמות בעבודת ה'.

וכמו שמבאר המלבי"ם את הכתוב (הושע ג, ה) וּפָחַדוּ אֶל ה' וְאָל טִיבוֹ: "הוא הפחד הנקשר עם התקוה, שמפחד פן לא ישיג תקוה". תקוותו, שאיפתו, אל ה'.

&

פרק ז: התרחבות הנקודה שבלב

אחת מתוצאות השואה האיומה שאנו עדים לה הינה, זיכוך נפשות עם ישראל. השואה אשר הייתה ועודנה קצה הייסורים שיכול בן אנוש להעלות על הדעת⁷¹, זיככה ועידנה את הנפשות, כפי שקיבלנו, שייסורים מזככים את האדם ומאירים את נשמתו⁷². לא רק ניצולי השואה, אלא גם צאצאיהם, בני הדור השני, השלישי והרביעי הזדככו, מגודל המכאובים שהשתלשלו מאב לבן. הייסורים גרמו לזיכוך.

71 לדברי הכל, השואה היתה האסון הגדול ביותר של עם ה', מעת היותו לעם, כפי שכותב הגר"י וינברג זצ"ל, הוא עצמו מניצולי השואה, בהקדמתו לספרו שו"ת שרידי אש: "החורבן הנורא הזה, אשר אין דומה לו בהיסטוריה האנושית".

72 ראה ספר הבהיר סי' קנ-קנא; מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב היסורין, פ"א; וברכות ה, א. וראה גם תורת אברהם, יסורים, מעמ' יד.

בנוסף לכך, נקוט בידך כלל חכמים ז"ל שאמרו: "אורא דארץ ישראל מחכים"⁷³. שהרי רוב מנין ובנין הישיבות הק' ובתי המדרש⁷⁴ עומדים לתלפיות בארצנו הק', "הדר העולם"⁷⁵ ארץ ישראל, אשר אוורא מחכים את נשמת האדם, עד כדי השראת שכינה⁷⁶.

בין כה וכה נמצא, שגדל כאן דור שונה. דור מזוכך וממולא בגבורה ברוכה ובנעימה. "נועם" - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה"⁷⁷.

על כך יש להוסיף גם את דברי ר' צדוק הכהן מלובלין:

73 בבא בתרא קנח, ב. וכמו שביאר ר' צדוק הכהן מלובלין: "דאורא דארץ ישראל מחכים, ומציון תצא תורה לעולם, שאין תורה כתורת ארץ ישראל" (אגרת הקודש לר' צדוק). "ובארץ ישראל גם הדמיון הוא נקי, וכמו שאמרו: אורא דארץ ישראל מחכים" (שיחת מלאכי הקדש, פרק א). ר' כידוע שלאור יש פעולה גדולה במחשבת האדם. כדרך שאמרו: אורא דארץ ישראל מחכים" (דובנר לך עמוד קלה).

74 "בדורנו אנו רואים בחוש, כיצד צעירים העוסקים בתורה מתפתחים בארץ ישראל. הם עולים בלימוד, מצליחים לרכוש ידיעה בש"ס כולו, ומשיגים הרבה יותר מאשר משיגים בחינוך התורני בשאר ארצות" (הגה"א דסלר, מכתב מאליו, ח"ג עמ' 196). "ארץ ישראל - מתנה גדולה היא וכו', בעיקר, קדושת הארץ, הינה סייעתא דשמיא עליונה לבוא לידי דרגות גבוהות בעבודת ה' וכו'. להגיע לדרגה חדשה בעבודת ה', שלא היה יכול לזכות לה בחוץ לארץ וכו'. 'אין הנבואה שורה בחוץ לארץ', ו'אין תורה כתורת ארץ ישראל' [ויקרא רבה יג, ה]. ועל קניני חוץ לארץ - אף אותם שניקנו בשלימות העבודה התמימה - אמר יעקב אבינו ע"ה לעשו: 'נכסי חוץ לארץ אינם כדאיים לי וכו', טול את אלו' [רש"י ויגש מו, ו]. פירוש, שאינם ראויים להיות כלים לדרגת עבודת ה' שבארץ הקדושה" (הגה"א דסלר, מכתב מאליו, ח"ב עמ' 55).

75 תואר הרמב"ן על ארץ ישראל, בסוף דרשתו לראש השנה.

76 "אמר ר' יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בריה: מבקש את לראות פני שכינה בעולם הזה? עסוק בתורה בארץ ישראל. שנאמר: דרשו ה' ועוזו, בקשו פניו תמיד" (מדרש תהלים מזמור קה, א). "תבל, זו ארץ ישראל. למה נקרא שמה 'תבל'? על שם תבלין שבתוכה. איזהו תבלין שבתוכה? זו תורה. שנאמר: 'בגוים - אין תורה' [איכה ב, ט], מכאן, שהתורה בארץ ישראל" (ספרי, דברים, פרשת עקב, פסקא לז).

וכתב הגר"א: "בחוברת נתבטלה העבודה, וכן התורה, כמו שאמרו [חגיגה ה, ב]: כיון שגלו - אין לך ביטול תורה גדול מזה" (ביאור הגר"א על האדלר רבה, נדפס בריש תיקון), משא"כ בא"י. וכמו שכתב הכוזרי: "שלא פָּקַדְנוּ, העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם הסגולה (=עם ישראל) יכול להדבק ב'ענין האלוהי' כי אם בארץ הזאת (=בא"י)" (כוזרי מהדור א"ש, מאמר שני אות יב).

77 סנהדרין כד, א. "ולפי זה יש לומר, דהיינו ההפרש שבין מלאכי ארץ ישראל לבין מלאכי חו"ל, כענין ההפרש שבין תלמידי חכמים שבארץ ישראל לבין תלמידי חכמים שבחו"ל. שמלאכי ארץ ישראל משפיעין באדם וממשיכין אותו לאהבה ורצון, ומלאכי חו"ל לרוגז וחימה. וישראל הקדושים נוטלין את כל אלה לעבודת ה', אלו לאהבת ה' ודביקות ועשה טוב, ואלו להרגיז את יצר הטוב על יצר הרע וחימה עזה על כוחות הרע" - שם משמאל בראשית פרשת וישלח תרע"ח.

"וכן קיבלתי, דאף על פי שהדורות הולכים ומתקטנים, הנקודה שבלב הולכת ומזדככת ומאירה יותר בכל דור, עד עת קץ שיזוככו לגמרי, כי הקדושה עושה פירות ופירי פירות והולך ומוסיף תמיד"⁷⁸.

ועוד כתב:

"וכן קבלתי בפירוש, כי הגם שהדורות הולכים ומתמעטים, הנקודה שבלב הולכת ומזדככת בכל דור, והיינו מה שבמעמקי הלב, שהקב"ה לבן של ישראל, כמו שאמרו (שיר השירים רבה ה, ב) על פסוק 'צִוֵּר לְבָבִי' (תהלים עג, כו). והוא שורש השכינה השוכנת בלב בני ישראל ובתוך טומאתם, והיא הנקראת כנסת ישראל, שהיא קיבוץ הקדושה של כל כללות ישראל, והיא שורה בלב כל אחד בפרט, וקדושת כנסת ישראל מתעלה בכל דור על ידי תוספת סיגול מצוות ומעשים טובים של כנסת ישראל, והתחדשות תורה שבעל פה של חכמי הכנסת ישראל, שאין לך דור שאין בו התחדשות חכמת התורה שבעל פה של חכמי ישראל שבאותו דור, ועל ידי זה נוסף קדושה בכלל הכנסת ישראל, שהטוב שבהם הוא הנשאר ואין נכלה, וזהו תוספת קדושת השכינה השוכנת במעמקי הלב של כנסת ישראל המזככת את לבם בכל דור מצד תוספת קדושה הנוספת במקור הכנסיה בכל דור, והן הם התולדות של צדיקים"⁷⁹.

"הוא אשר אומרים באשרי: 'דֹּר לְדֹר יִשְׁבַּח מַעֲשֵׂיךָ וְגִבּוֹרֹתֶיךָ יִגְדֹּד' (תהלים קמה, ד). ומבאר המלבי"ם, שלשון שבח כולל הוספה על מה שעד כה לא היה ידוע, וזהו 'דֹּר לְדֹר יִשְׁבַּח', כי בכל דור מתגלה ממעשי ה' מה שלא היה ידוע בדור שלפניו"⁸⁰.

על פי האמור, דורות אלו, אשר מעט פחד ויראת ה', מעוררם עירור רב ליראה טהורה מיום הדין - באותה מידה בה פחדים רועמים ויראות גדולות מעוררים אחרים - אינם צריכים יותר ממעט. ואם אין צורך ביותר מכך, אזי כל המוסיף עלול לגרוע⁸¹.

& & &

78 ר' צדוק הכהן מלובלין, פוקד עקרים אות ה. ראה באריכות במאמר 'הנקודה שבלב' בחוברת שה"ל 'טעמו וראו', בו הובאו מובאות רבות מדברי גדולי ישראל בענין זה.

79 ר' צדוק הכהן מלובלין, פוקד עקרים אות ו.

80 הגר"ש וולבה, דעת שלמה, מאמרי ימי רצון, עמ' רלח. וראה דברי הגר"י קלופט בענין זה, בהסכמתו לספר עלי שור ח"א.

81 ו'אין לטעות, שכלים מבחינת חוץ לארץ יכולים לסייע בעבודת ה' שבבחינת ארץ ישראל. עלינו להתפשט מהכלים הישנים והמוגבלים בדמיונות המגושמים השייכים לבחינת חוץ לארץ, ולצפות לסייעתא דשמיא באופן חדש המתאים לאפשרויות הרוחניות החדשות" (הגר"א"ל לסלר, מכתב מאלוהי ח"ג עמ' 192. וראה סס).

מאמר

אור ראש השנה

פתיחה

במאמר זה ננסה בס"ד לגעת מעט בשולי גלימת מלכות אור 'יום טוב של ראש השנה'¹, "אורי - בראש השנה"², יום פחד החדווה הנורא, יום הדין, בהבנת מהותו ואורו, ובהדגשת וחיזוק הקו היורד מן ההכרה השכלית-תבונית אל חדרי הלב ופנים חיי הנפש, וכדלהלן.

ימי השמש ברוחניות

לאחר חודש הרחמים והאהבה, "חודש אלול שהוא מזל בתולה"³, מזל המורה על האהבה בין ישראל לדודו⁴, "נותנין לבתולה שנים עשר חודש"⁵, ש"היא מכפרת על שנים עשר חודש"⁶, כאמור

¹ לשון המשנה, ראש השנה ד, א.

² ויקרא רבה פרשת אחרי מות פרשה כא סימן ד.

³ בעל ההפלאה, בספרו פנים מאירות, ויקרא טז, ל, ראה רש"י ראש השנה יא, ב.

⁴ הסבא מקלם, חו"מ ח"א סי' פ"ה בשם הרמב"ן.

⁵ פנים מאירות שם.

⁶ פנים מאירות שם. על פי המשנה בכתובות נז, א.

בשיר השירים קודש הקודשים (משנה ידים ג, ה), אָנִי לְדוּדִי וְדוּדִי לִי⁷, חודש בו כל יחיד ויחיד התחדש והתעלה, חודש "ימי השמש ברוחניות"⁸ בו כל יחיד ויחיד שב בתשובה אל עצמיותו⁹, עצמיות הנשמה הטהורה, שִׁבְי בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל (יכמיהו ל"א, כ), בקרבה לדודי, קרבת ה' מרוממת נפש ומגבהת רוח - או אז מגיע הרגע הנכבד, יום הרת עולם, יום טוב של ראש השנה, יום הדין, יום החדווה והאורה. אוֹרִי וְיִשְׁעִי (תהלים כז, א), "אורי - בראש השנה"¹⁰. יום חדוות ה' מעוזנו (נחמיה ח).

מהו סודו של יום זה ואורו?

ננסה לבאר זאת במאמר שלפנינו בס"ד.

וזה החלנו:

שני דיני ראש השנה - עולם הזה ועולם הבא

אף על פי שהכתוב לא גילה סודו של ראש השנה¹¹, רק כיסה ואמר 'זְכֹרֹן תְּרוּעָה' (ויקרא כג, כד), 'יום תְּרוּעָה' (במדבר כט, א), אך מדברי כתובים ידענו, 'כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב'¹². כפי שלימדנו חכמים ז"ל, שראש השנה הוא יום משפט, יום הדין (ר"ה טז, א).

ועלינו להתבונן ולשאול - על מה דנים את האדם ביום הדין?

⁷ שיר השירים ו, ג. "אני לדודי ודודי לי, ר"ת אלול" - משנה ברורה ריש סימן תקפא.

⁸ ר' ירוחם ממיר, דחו"מ ח"א עמ' רכד. וכעין זה בעקידת יצחק, פר' כי תצא שער צז.

⁹ ר' ירוחם ממיר, דחו"מ ח"ג עמ' קעב.

¹⁰ ויקרא רבה (וילנא) פרשת אחרי מות פרשה כא סימן ד.

¹¹ כתב מהר"ל: "לא נכתב גם כן בראש השנה הטעם שהוא יום הדין, מפני כי הדין מצד עצמו אינו מקובל ואינו נוח לאדם, ולכן לא תלה המועד בזה, רק נכתב 'זכרון תרועה'. והזכירה - שנזכר על ידי תרועה לפני הקדוש ברוך הוא לטובה" - מהר"ל, תפארת ישראל, פרק כז.

¹² תהלים פא, ה. ראה רש"י שם.

התשובה לשאלה זו מתבארת בדברי רמח"ל והגר"א¹³ על פי עומק דברי חז"ל בגמרא (כ"ה טז, א-ב).

מדבריהם אנו נמצאים למדים, כי על פי עמקי החכמה, דין ראש השנה הוא דין אחד המתחלק למעשה לשניים:

א] דין על עולם הזה

ב] דין על עולם הבא

דין עולם הזה - כיצד? רשעים, בינוניים וצדיקים, כולם דינם נכתב בראש השנה ונחתם ביום הכיפורים¹⁴.

דין עולם הבא - כיצד? צדיקים ורשעים, דינם נכתב ונחתם לאלתר בראש השנה; ובינוניים תלויים ועומדים מראש השנה ועד ליום הכיפורים, בו נכתב¹⁵ דינם¹⁶.

ולמדנו רמח"ל, כי הדין הראשון - דין עולם הזה, תלוי הוא בדין השני - דין עולם הבא¹⁷.

¹³ רמח"ל, מאמר החכמה, ענין ספר החיים; ביאור הגר"א או"ח תקפב, ט; ליקוטי הגר"א עמ' שני; יהל אור, ליקוטי הגר"א, במדבר (כ"ה ליקוטי הגר"א, מועדים, עמ' ק"ו והלכה). בביאור דבריהם ראה פחד יצחק, ראש שנה מאמר יד; מכתב מאלהו ח"ב עמ' 63; שפתי חיים, מועדים א, עמ' קב; מאמרי חכמה להגר"ד כהן שליט"א (על מאמר החכמה לרמח"ל), מאמר א; וכתר מלוכה (להגרא"ל שפי"א) ימים נוראים מאמר טו.

¹⁴ וזהו ביאור דברי הברייתא: "אדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים" (כ"ה טז, א), ד"מתניתין בכל אדם מיירי וכו', דחיי עולם הזה שוין בכל אדם" - ביאור הגר"א שם.

¹⁵ 'נכתב' דייקא. כדברי רב כרוספדאי (כ"ה טז, ב) בינוניים וכו' ועד יום הכיפורים, זכו נכתבין לחיים". כפי שביאר הגר"א: "בינוניים - אף הכתיבה ביו"כ" (ליקוטי הגר"א עמ' 350). ולמעשה, זו גם חתימתם, כמבואר ברמח"ל (מאמר החכמה, ענין ספר החיים) בלשונו: "דינו נגמר". ובכך מבאר הגר"א ז"ל (קס) את הטעם לפיו, בברכה שמברכים איש את רעהו בליל ראש השנה, אין מברכים בנוסח: "לשנה טובה תכתב ותחתם", היות והלשון 'טובה' היא לשון המתייחסת לטובה של עולם הזה, שדינה הרי נחתם אצל כולם רק ביום הכיפורים ולא בראש השנה; אלא אנו מברכים איש את רעהו בנוסח: "לשנה טובה תכתב", בלא תוספת התיבה 'ותחתם', כדעת הרמ"א או"ח תקפב, ט.

¹⁶ ראה הביאור בענין ה'בינוניים' בדברי הגר"י הוטנר זצ"ל, פחד יצחק, ראש השנה עמ' קיז-קיח.

¹⁷ "ונמצאו גזירות אלה נמשכות אחרי הדין הראשון שזכרנו" - רמח"ל שם.

אמנם, אין הכוונה, שאם נכתב אדם בספרן של צדיקים אזי זה אומר בהחלט שישלו ויחיה, שהרי רואים אנו בחוש שיש צדיקים המתייסרים או נפטרים.

וכמו כן, אין הכוונה, שאם נכתב אדם בספרן של רשעים ל"ע, אזי זה אומר שהוא ודאי יתייסר או ימות, שהרי רואים בחוש רשעים שהם שלווים וחיים¹⁸.

אלא ביאור תליית דין עולם הזה בדין עולם הבא, הוא כדלהלן:

אם בדין עולם הבא אדם נכתב בספרן של צדיקים, יתכן שימות או יתייסר, ויתכן גם שיחיה וישלו. וכמו כן, אם בדין עולם הבא, נכתב אדם בספרן של רשעים רח"ל, יתכן שיחיה וישלו, ויתכן שימות או יתייסר.

ובלשונו של רמח"ל:

"אמנם, עוד יש הגזירות על המקרים שבעולם הזה, כי אפשר לצדיק שיתייסר מפני היותו צדיק, ואפשר שמפני צדקו יצליח; ולרשע כמו כן, אפשר שיצליח מפני היותו רשע, ואפשר שמפני רשעו יאבד או יתייסר¹⁹. ונמצאו גזירות אלה נמשכות אחרי הדין הראשון שזכרנו²⁰. ואולם על כל הגזירות האלה מתפללים: 'וכתוב לחיים טובים' וכן 'בספר חיים ברכה'²¹."

¹⁸ "קשיא טובא, דהא כמה צדיקים שזכויותיהן מרובין מעונותיהן נכתבים למיתה, וכמה רשעים שעונותיהן מרובין מזכויותיהן נכתבין לחיים" - ר"ן ראש השנה טז, ב.

¹⁹ וכפי שביאר רמח"ל ביתר הרחבה במקום אחר: "והנה נמצא, שאפשר יזכה האדם ויוגזרו עליו הצלחות בעולם הזה לסייעו בעבודתו למען יהיה נקל לו השיגו את השלימות המבוקש, ולא ימצאו לו עיכובים; ואפשר שיהיה נגזר עליו כפי מעשיו, הפסדים וצרות שיעמדו כחומה לפניו ויפסיקו בינו ובין השלימות, עד שיצטרך לו יותר עמל ויותר טורח לבקוע את המחיצה ההיא, ולהתאמץ עם כל טרדותיו להיות משיג את שלימותו על כל פנים.

והפך זה לרשע - אפשר שיוגזרו עליו הצלחות, לפתוח לפניו פתח האבדון שידחה בו, ואפשר שיגזרו עליו צרות, למנוע אותו מן הרשע שהיה בדעתו לעשות" - דרך ה', חלק ב פ"ג.

סוגיה זו היא לכאורה גם ענינו של הספר דעת תבונות לרמח"ל: הנהגת היחוד, והנהגת המשפט הכפופה לה. 'צדיק ורע לו, רשע וטוב לו' - שייך להנהגת היחוד. 'צדיק וטוב לו רשע ורע לו' - שייך להנהגת המשפט.

²⁰ כלומר, דין עולם הבא. ובלשון תוספות הרא"ש: "האי חיים ומיתה דקאמר, היינו חיי העולם הבא, ומיתה העולם הבא דמאורעות שלו וגזירותיו של שנה זו תלויין בה" (נכוח טז, ב ד"ה לדיקיס).

²¹ רמח"ל שם. ובכך מיישבים רמח"ל והגר"א מאליהם את כל קושיות המפרשים. ראה בזה: רמב"ם הל' תשובה ג, ב והשגת הראב"ד שם; ר"ן ר"ה ג, ב בדפי הר"ף; תוס' ר"ה טז, ב ד"ה ונחתמין; תוס' רא"ש שם; תוס' ר"ד שם; רשב"א וריטב"א שם; רמב"ן בדרשה לר"ה, וחינוך מצוה שיא. "הקדמות אשר תיפולנה על ידיהן הקושיות ממילא" (אגרות רמח"ל, [כז])

כדברי רמח"ל אלו, כתב גם הגר"א²². וביאר, שהאדם נשפט על פי הכלל: "עבדין ליה יום טב ויום ביש"²³.

דהיינו, מי שרבו זכויותיו, מתקנים לו 'יום טוב', דהיינו, נפרעים ממנו עונותיו, שזהו תיקון יום טוב בשבילו לעולם הבא. ואילו מי שרבו חובותיו, מרעים לו, דהיינו, מזמנים לו 'יום ביש', יום רע לעולם הבא, ולשם כך משלמים לו שכר מצותיו מיד בעולם הזה²⁴.

הכלל העולה מדברי רמח"ל והגר"א הוא זה:

א[דין ראש השנה, הוא דין על עולם הבא, ואילו דין עולם הזה הוא אינו אלא פועל יוצא מדין עולם הבא, לפי חשבונות שמים שונים ומורכבים וכאמור.

ב[מה יהיה דין עולם הזה של האדם, חיי גופו ומה יארע עימו במשך השנה, חיים או מוות, שלווה או ייסורים וכו', זה רק הקב"ה יודע, כי יתכן צדיק שנכתב בספר החיים, ספרן של צדיקים גמורים, שימות ל"ע במשך השנה או יתיישר, ולעומתו, יתכן רשע שנכתב בספר המתים, ספרן של רשעים, אך יחיה וישלו, ויתכן גם להיפך - צדיק וטוב לו בעולם הזה, רשע ורע לו בעולם הזה. הכל לפי חשבונות שמים שונים, הנהגת המשפט והנהגת היחוד.

מכון רמח"ל תשס"א, עמ' קסו). וכמו שכתב הגר"א: "מה שנכתבו בה המפרשים, העיקר הוא" וכו' (ליקוטי הגר"א עמ' 350), "כמו שכתבו תוס' שם, ודלא כהר"ן שכתב" וכו' (נלאור הגר"א ע"ס).

²² ובלשון הרמב"ם: "ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות" (הל' תשועה ג, ז). ראה שו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים רסג.

²³ קידושין לט, ב. כן כתב הגר"א בתשובה לשאלת הראשונים (נראה ר"ן לעיל), על דין עולם הזה, שהקשו: הרי רואים אנו בעינינו, שצדיקים מתים ורשעים חיים: "וענין הדין בעולם הזה, דעבדין ליה יום טב ויום ביש" (ליקוטי הגר"א, מאמר וכל מעשך כספר נכתבין, עמ' 350). כמו שביאר הגר"א חבר את דברי הגר"א שם. ובלשון התוס' (ר"ה טז, ז ד"ה ונחתמין): "ופעמים הצדיקים נחתמין למיתה ורשעים גמורים לחיים, דכתיב: ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו". ובלשון הרשב"א (שם ד"ה הא דר' כרוספלאי): "דחיים ומיתה דקאמר - בעולם הבא קאמר, אבל בעוה"ז, יש צדיק אויבד בצדקו, ויש רשע מאריך ברעתו".

²⁴ "מי שעושה מצוה יתירה דהוי רובא זכויות, מתקנין לו בעולם הזה 'יום טוב', שנפרעים ממנו עונותיו, וזהו תקון יום טוב לו, לעולם הבא. וכל שעונותיו מרובין, דקתני מריעין לו, היינו דעבדין ליה הזמנת 'יום ביש', שמשלמין לו שכר מצותיו כאן, להיות מתוקן לו יום רע" - רש"י קידושין שם ד"ה מתני'.

על דין עולם הזה, תיקנו הגאונים ז"ל לבקש שתי בקשות בתום התפלה, האחד: "וכתוב לחיים טובים", והשני: "בספר חיים ברכה וכו' לחיים טובים ולשלום". ובלשון רמח"ל: "ואולם על כל הגזירות האלה²⁵ מתפללים 'וכתוב לחיים טובים' וכן 'בספר חיים ברכה'²⁶."

בקשות אלו נוספו, במטרה שנתפלל על כך שיהיה טוב עבורנו כפי מה שאנו מבינים שהוא טוב עבורנו, למרות שכלפי האמת, כלפי שמיא, באמת אין אנו יודעים מהו הטוב עבורנו בעולם הזה. וזהו כידוע כל סוד ויסוד התפלה, שאנו מבקשים מאת ה' הטוב על כל דבר, בלשוננו שלנו, וכן מתפללים בתפלת העמידה כפי הנוסח שניסחו עבורנו חז"ל בתפלה, ולבסוף, ה' אלוקים אמת, הטוב שמו, עושה הטוב עבורנו כרצונו²⁷.

דין עולם הזה

על פי יסוד רמח"ל והגר"א האמור, יש לשאול: אם כך היא הנהגת הדין, שהנכתב בספרן של צדיקים אפשר גם שיתייסר או ימות, והנכתב בספרן של רשעים רח"ל, אפשר גם שיחיה וישלו, אם כן על מה פחד יום הדין?²⁸

שתי תשובות לדבר:

א) הפחד הוא מכך, שאפשר היות, שאדם מתהלך לו בעולם שלו ובטוח, אך למעשה כל חיותו ושלוותו היא לו לרועץ, כי אם הוא נוהג במנהגי רשע ועובר על מצוות ה', מתקיים בו ל"ע 'וּמְשָׁלָם

²⁵ של דין עולם הזה, בין המכונים רעים, בין המכונים טובים.

²⁶ רמח"ל, מאמר החכמה שם.

²⁷ שאע"פ ש"עביד ליה יום טב" וכו', ככל האמור ברמח"ל ובגר"א, וכן ש'כל מאן דעביד רחמנא, לטב עביד', בכל אופן, עם זאת, על הכל יש להתפלל לפי מה שאנו מבינים שהוא טוב עבורנו, ואין אומרים שה' הוא יודע הטוב ויעשה הטוב לפי חפצו ואין להתפלל, אלא אנו מתפללים ומבקשים. כמו שמבקשים בתפלה: "רפאנו", "ברך עלינו", "דעה" וכו'. שמונה עשרה ברכות. וזוהי צורת התפלה. ראה בזה דברי הגר"ש וולבה, עלי שור ח"ב עמ' שמח-שמט.

²⁸ וראה בתחילת המאמר, ולעיל במבוא אות ו.

לְשָׁנָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ' (דברים ז, י), וְעַבְדִּין לִיה יוֹם טַב וְיוֹם בֵּישׁ, שמשלמים לו בעולם הזה כדי להכריתו ל"ע מעולם הבא²⁹.

היות והנכתב בספרן של צדיקים, ה' מכוון לו את כל דרכיו לטובה, כדי שיתאפשר לו המשך עשיית רצון ה' בכל דרכיו, באופן שגם הייסורים הבאים עליו, הם כולם מכוונים אך לטובתו בעולם הזה ובעולם הבא. לעומת זאת, הנכתב רח"ל בספרן של רשעים, ה' מענישו ומכוון לו את מהלך חייו כך, שאפילו הטובות שהוא מקבל והשלווה בה הוא שלו, הם עצמם האבדון המוכן לו ליפול בו.

(ב) רמח"ל כותב, שישנם רשעים, שרישעתם גוברת כל כך, עד שנענשים על רישעתם, בייסורים או במיתה, כבר בעולם הזה. ועל כן, יש לו לאדם לבדוק את עצמו, שאין הוא שייך ח"ו לפת זו³⁰.

והנה, על פי האמור עד כה נמצא, שעיקר עסקנו בראש השנה הוא אינו אלא על דין עולם הבא שלנו, וכפי שכותב הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל: "אם כן, ודאי עיקר הדין הוא על ענין העולם הבא וכו', על כן צריך כל אדם לכוון בבקשתו רק על נפשו שיהיה לפליטה, ויהיה מבני היכלא דמלכא"³¹.

דין עולם הבא

לאחר שהתבאר לנו משמעות 'דין עולם הזה', עלינו כעת לעיין בביאור 'דין עולם הבא' - הדין העיקרי.

רמח"ל ממשיך ומייסד:

²⁹ כמבואר לעיל בדברי רמח"ל והגר"א.

³⁰ וזה לשונו: "צריך שתדע, שגבול ניתן למרשיע עד מתי יניחוהו שיהיה מרשיע והולך בבחירתו הרעה, וכשיגיע לאותו הגבול, הנה לא ימתינו לו כלל וישמך מעל פני האדמה. והוא מה שקראו חז"ל 'מילוי הסאה', ומה שאמר הכתוב 'במלאת שפקו יצר לו'. והנה עד הזמן ההוא אפשר שיצליח וילך מן הטעם שזכרנו למעלה, שהוא לפתוח לו פתח האבדון, והוא מה שכתבו ז"ל, הבא ליטמא פותחין לו. אך כשיגיע לאותו הגבול, כבר הגיע לאבדון ויאבד, והנה אז יחרה אף ה' בו ותיפול עליו שואה שיושמד בה" - דרך ה', חלק ב פ"ג.

³¹ דרשת הגר"ח לר"ה, נדפס בסוף ספר נפש החיים.

"הנה האדם נידון תחלה על פי מעשיו, לַיִמְנוּת³² בצדיקים או ברשעים, וזה הנקרא ממש 'ספר החיים' ו'ספר מתים'. דהיינו, הנקבע בין הצדיקים, הוא הנכתב בספר החיים, והנדחה ונקבע בין הרשעים, הוא הנכתב בספר המתים, והתלוי ועומד, הוא הבינוני שאין דינו נגמר עד יום הכיפורים"³³.

בדברי רמח"ל אלו מבואר, שעומק דברי חכמים ז"ל במה שאמרו "ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו" ביום הדין³⁴, הוא על השייכות והחיבור העצמי של האדם, להימנות בין הצדיקים או להימנות בין הרשעים.

דהיינו, ההשתייכות של האדם האם לימנות בין הצדיקים הקרויים חיים, או בין הרשעים הקרויים מתים. ו"זה הנקרא ממש 'ספר החיים' ו'ספר מתים'"³⁵.

כלומר, רמח"ל מלמדנו, שעומק משמעות הביטויים 'ספרי חיים' ו'ספרי מתים' היא - לאן האדם שייך, לאיזה מחלקה הוא מצרף את עצמו. האם הוא במעשיו נימנה בין הצדיקים או בין הרשעים.

כאשר הוא, על פי מעשיו, נימנה בין הצדיקים "זה הנקרא ממש 'ספר החיים'". וכאשר הוא, על פי מעשיו, נימנה בין הרשעים, זה הנקרא ממש 'ספר מתים'³⁶.

וכדי להבין לאשורו מהו 'דין עולם הבא', עלינו לברר ראשית, מה משמעות המושג 'עולם הבא'?

³² = להימנות, להיכלל.

³³ רמח"ל שם.

³⁴ ר"ה לב, ב. וכן "שלשה ספרים נפתחין בראש השנה" - ר"ה טז, ב.

³⁵ וראה כגון זה גם במהר"ל, חידושי אגדות לר"ה טז, ב, ובמהרש"א ר"ה טז, ב ד"ה ג' ספרים.

³⁶ וראה בנוסף את לשון ההערה מכת"י האריז"ל, שהודפסה במסכת ר"ה שבהוצאת עוז והדר, על הר"ף עמ' ט, הגהות וצינונים אות י. ואם נעמיק חזור לחזיון דברי חכמים כמסמרות נטועים, נראה, שזהו ממש עומקם של דברי האריז"ל באומרו: "כל מי שבוכה אז (-כ"ה) מעצמו ומתעורר אז בבכיה גדולה מאליו, אותה שעה דנין אותו בבית דין של מעלה ונפשו מרגשת" (אליה רבה סימן תקפד). בכיה של דבקות הנשמה בנשמת כל חי, באור החיים, בספרן של צדיקים הקרויים חיים.

עולם הבא משמעותו הוא - העולם הרוחני, רוחניות ללא גשמיות, עולם הנצח, נצחו של הקב"ה³⁷.

על פי זה, 'דין עולם הבא' משמעותו הוא, הדין בו דן ה' את האדם, האם הוא משוייך לעולם הרוחני, לעולם הטוב, לעולם אור הנצח, לעולם הידידות; האם הוא שייך לה', קרוב לה', דבק בה' ושר את שירת ה', או אם הוא ח"ו אינו. האדם נידון על המציאות שלו. המציאות האמיתית.

וכפי שאומר רבינו אור ישראל מסלנט זצ"ל, ש'דין עולם הבא' משמעותו הוא: "קביעת המהות הרוחנית של האדם"³⁸.

"קביעת מהותו הרוחנית, הוא הוא הדין בראש השנה על חיי עולם הבא"³⁹. כמו שאמרו חז"ל 'איזהו בן העולם הבא'. שאין הכוונה בזה, שרק לאחר מותו יזכה האדם לעולם הבא, אלא שכבר עכשיו, כאן בעלמא הדין הוא שייך לה', שייך לספרן של צדיקים ומושרש בעולם הרוחני, הוא בן העולם הבא⁴⁰.

וזהו שכותב רמח"ל: "האדם נידון תחלה על פי מעשיו, לַיִמְנוּת בצדיקים או ברשעים, וזה הנקרא ממש 'ספר החיים' ו'ספר מתים'"⁴¹.

מה כוונת רמח"ל באומרו: "זה נקרא ממש"?

³⁷ הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים ח"א מאמר ב' דיני ר"ה.

³⁸ ראה שפתי חיים שם, ומכתב מאליהו ח"ב עמ' 63 ד"ה שלשה.

³⁹ שפתי חיים שם.

⁴⁰ ראה שפתי חיים שם.

⁴¹ וכן הוא לשון ריה"ל בכוזרי: "...ענין העולם הבא הוזכר אך מעט בתפילותיכם, כבר השיבותני מראש: כי כל המתפלל להידבק באור האלוהי בעודנו בחיים וכו', אין ספק כי התפלל על דבר נעלה מן העולם הבא, דבר שאם יזכה לו - כבר זכה לעולם הבא; כי מי שדבקה נפשו ב'ענין האלוהי' בעודנה נתונה במקרי הגוף ובמכאוביו, אין ספק כי תדבק בו לאחר שנפרדה מן הגוף" (כתביו מהדורת א"ש, מאמר ג אות כ, ועיי"ש). וכתב הרמב"ן: "ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים, כי הם בעצמם מעון לשכינה, כאשר רמז בעל ספר הכוזרי" (רמב"ן דברים יא, כב). וראה גם: חרדים ט, י; דרשות הר"ן דרוש ח; אברבנאל ויקרא פרק כו ד"ה והתשובה הו'; מסילת ישרים פרק כו; רוח חיים (להגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל) על אבות בפתחה ד"ה ועל כן אמר התנא, ושפת אמת סוכות תר"ס אות ו.

כאשר האדם במעשיו שייך לרוחניות, לתורה, לדבקות בה' לקיום מצוות ה' ולכל טוב באור פני ה', כלומר, הוא בן העולם הבא - אזי "זה נקרא ממש ספר החיים".

והיינו, לאחר רוממות ועליית אלול - חודש הרחמים, ולאחר כל הקירבה לה', אני לדודי ודודי לי, מגיע האדם לראש השנה, מזוכך, עדין, טוב, מפוכח, נקי, נעלה, צדיק ומרומם.

במצב גדלות נפש מרוממת זו ועם מעשיו הטובים וקרבתו להקב"ה בראש השנה - במעשיו אלו עצמם הוא קובע את השתייכותו וחיבורו, האם הוא שייך לספרי חיים או ל"ע לספרי מתים.

כפי שכותב רמח"ל גם בפירושו למחזור ראש השנה: "ענין ספרי חיים וספרי מתים הוא, כי חיים נקראים אותם שהקדושה מאירה עליהם ומתדבקת בהם, וההפך מזה - מיתה. ועל אלה החיים הוא עיקר התפלה שאנו מתפללים וכו'. והנה כל תאוותיו ות' הוא להיטיב לבריותיו ולהשפיע להם שפע קדושתו, ועל כך משבחים אותו בשבח זה של חיים, שחפצו בחיים⁴², והספר שלו ספר חיים, והוא אלוקים חיים"⁴³.

"כי הרשעים" - מוסיף ומבאר רמח"ל במקום אחר - "בזמן שיש להם החיות ממך, נקראים מתים אפילו בחיים האלה. וזה⁴⁴ הרשעים, שאפילו בחייהם קרויים מתים (זכרות יח, ג), בחייהם דייקא, שיש להם ממך, עם כל זה - נקראים מתים. אבל כשתסתלק החיות מהם, אז יישארו פגרים מתים וכו'. הרי ישראל עמך וכו', ייחודך בלבם המחיה אותם, והרי הם דבקים בך, שנאמר בהם: 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם' (דברים ז, ד), ואתה, שנאמר בך: 'וְה' אֱלֹהִים אִמָּתְהוּ הוּא אֱלֹהִים חַיִּים' (ירמיה י, י) - חיים שלך ראוי להתפשט בישראל עמך, שהרי לישראל יש הדבקות הזה"⁴⁵.

⁴² "זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים, וכתבנו" וכו'. כלומר, "מלך חפץ בחיים" זהו שבח לקב"ה, שחפצו להשפיע עלינו קדושתו.

⁴³ מחזור רמח"ל תשנ"ה, עמ' קכז. ושם על התיבה 'לחיים' ('זכרנו לחיים') כתב בצדה: "הדביקות בקדושה".

⁴⁴ = ואלו.

⁴⁵ תקט"ו תפילות לרמח"ל, מכון רמח"ל תשנ"ו, עמ' סב.

כי "בראש השנה נקבעת המהות הרוחנית של האדם, על פי דרגתו. והיינו - האדם כותב את

ספרו!"⁴⁶

ושלושה ספרים שנפתחים, "הם גופן ונשמות[ם] של ישראל, שעל זה אמרו וכל מעשיך בספר נכתבין, היינו שחקוקים בגופות ונפשות ישראל"⁴⁷, "וזהו הספר של האדם"⁴⁸.

"וזה עיקר החיים, כמו שכתוב: 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם'. כל איש לפי הדביקות שיש לו בהקב"ה - זוכה לחיים, דכתיב: 'וַיִּפַּח בְּאַפּוֹ נֶשְׁמַת חַיִּים' (נלאשית ב, ז). פירוש, שיהיה האדם כלי, לנשום ולשאוב החיים מחי החיים. וזהו עיקר החיים שאנו מבקשין"⁴⁹.

וביתר ביאור:

הקרבה הנפשית-רוחנית התבונית של האדם, הרצון להיות קרוב לה', 'וְאַנִּי קִרְבַּת אֱלֹהִים לִי טוֹב' (תהלים עג, כח), דהיינו הקרבה לה' על ידי העסק במצוותיו, מצוות שבין אדם לחברו ובין אדם למקום, הגישה והרצון העז להיות טוב יותר, מרומם יותר, עדין יותר, עניו יותר, נעים יותר, אנושי יותר, רוחני יותר, טבעי יותר, קדוש יותר, חכם יותר, צדיק יותר, מתמיד יותר וטוב יותר - וזהו עצמה הכתיבה בספר החיים. "האדם כותב את ספרו".

⁴⁶ הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים שם. ובלשון הגר"ד כהן שליט"א ר"י חברון: "מבואר בדבריו (ש"ל הגר"ח), דענין ג' הספרים שנפתחים הוא, שדיבורו ומעשיו של האדם הם הכותבים את הספרים" - מאמרי חכמה על מאמר החכמה לרמח"ל, מאמר א, עמ' רנג, עיי"ש בכל דבריו.

⁴⁷ ר' צדוק הכהן, פרי צדיק ראש השנה (מהדורת פפס), עמ' קז ד"ה ובברכה. ובלשון החתם סופר: "דאין פירושו חיים ומיתה כפשוטו, אלא דבראש השנה הקב"ה חופש כל חדרי בטן וכו' אם זך וישר הוא וכו', אזי נכתב בספרן של צדיקים הנקראים חיים, וזהו שאמרו 'בספר חיים' וכו', וזה נכון מאד לפי ענ"ד. וקצת מזה מצאתי אחר כך בעשרה מאמרות (לכ"מ"ע מפאנו) ח"ד סימן ב. ואם כן, לפי זה, לשוא עמלו וטעות בידם של אלו דצווחין 'הב לן חיי ומזוני ובני' (וזהו) בימים הללו, כי לא הוכנו הימים הללו לכך וכו', כי העיקר לשוב בתשובה שלימה לפניו יתברך ולהתפלל להיכתב עם הצדיקים" הקרויים חיים (לכ"מ"ע ח"ס ח"ג דף טו ד"ה ואל).

⁴⁸ ר' צדוק הכהן, פרי צדיק, פרשת וילך, שבת תשובה אות יד.

⁴⁹ שפת אמת, ראש השנה תרס"ב. "וזה תכלית של ימים הנוראים, לברר נפשות בני ישראל, כמו שכתוב: 'מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה'. ובזה"ק איתא: ה' ממית, פירוש, שממית כח הסט"א. ומחיה - נפש דקדושה (ע"פ פ' כלק). וכמו כן, בראש השנה ויום הכיפורים - ממית ומחיה. ו'לא המתים יהללו', רק בני ישראל, שנבררו בחיים ונתבררו ונטהרו מפסולת - לנו להלל. והישועה הוא בחג הזה. וכל המשפט בראש השנה [הוא] לצמוח ישועה זו" - שפת אמת, דברים, סיכות תרנ"ח.

השקיקה הנשמטית והרוחנית, לדביקות בה', בפרט ובכלל, לגדול ולהתרחב, להתפתח ולהתגדל באור אורו של עולם, בהמלכת ה', "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם", ובבקשת מלכותו במהרה בימינו, לקיים בנו, 'פִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ יִדְעָה אֶת ה' פְּמִים לַיָּם מְכִסִּים' (שְׁעִיחַ יֵא, ט), וכאמור בתפלות ראש השנה⁵⁰ "ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלוקי ישראל מלך" - "זהו הספר של האדם".

ו"במידה שתהיה [בראש השנה] של ה', כך תהיה של עצמך. כל מה שהיה גשמי וחולף, יהיה מעתה רוחני ונצחי בנצחו של ה', ומאושר באושרו של ה', ולבך לא ידע עוד לעולם ניוון וקמילה. השערים נפתחים - לנצח"⁵¹.

"ונמצא, דעיקרו של הדין, הוא מדרגתו של האדם אם הוא צדיק או רשע. מי שהוא צדיק, הוא המחובר למקור החיים, והוא הנקרא חי, ולכן הוא בספר החיים; ומי שהוא רשע, גם אם יחיה, אין זה אלא בכח נפשו הבהמית, וכבר הוא נחשב מת, ולכן הוא הנכתב בספר המתים"⁵².

זוהי המשמעות העמוקה של 'דין עולם הבא'. ההשתייכות, הזיקה, הקשר והחיבור הנפשי-פנימי הרוחני לחיי החיים, לאור האורות, לטוב המטיב, לחי העולמים, לנשמת הנשמות⁵³, לנצחו של ה'⁵⁴.

כפי שעולה גם מהפסוקים הבאים:

⁵⁰ ראה ר' ירוחם ממיר, מאמרי המשגיח אלול, עמ' כו ד"ה הרי הניחו.

⁵¹ "לנצח" כלומר לעולם הנצח, לחוג הנצח והחיים באורו של עולם. הגרש"ר הירש זצ"ל, מעגלי שנה ח"א, נצח, עמ' עח.

⁵² לשון הגר"ד כהן שליט"א ר"י חברון, בביאור מאמרי חכמה על מאמר החכמה לרמח"ל, מאמר א, עמ' רנג. עיי"ש בכל דבריו בזה באריכות עמוקה ובבהירות רבה על פי גדולי רבותינו.

⁵³ "הקב"ה, נשמתא דנשמתין המשפיע ומחיה כל העולמים כנשמה הממלאה הגוף" - משך חכמה ויקרא יט, ב.

⁵⁴ ראה דברי הגרא"א דסלר, מכתב מאלהו, ח"ב מעמ' 62 והלאה.

'אֲשֶׁרִי הָעַם יוֹדְעֵי תְרוּעָה, ה' בְּאוֹר פְּנִיךָ יִהְלֶכְנוּ' (תהלים פט, טז), 'אֶרְחַח חַיִּים לְמַעַלָּה לְמַשְׁכִּיל' (משלי טו, כד), 'כִּי עֹמֵד מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאָה אוֹר' (תהלים לו, י), 'אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים'⁵⁵, 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בָּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כָּלְכֶם הַיּוֹם' (דברים ז, ד), 'תוֹדִיעֵנִי אֶרְחַח חַיִּים שִׁבְעַת שְׁמֹחוֹת אֶת פְּנִיךָ' (תהלים טז, יא).

וכתוספת ביאור לנקודה זו, נצטט כאן את דברי מרן הסבא מסלבדוקא זצ"ל:

"שמעתי פעם לפני זמן רב" - מעיד הגר"ד פוברסקי זצ"ל - "בהיותי בסלבדוקא, והסבא מסלבדוקא זצ"ל דיבר שיחה. ישמעו נא היטב כי דבר גדול הוא, וכה היו דבריו אז:

כאשר אדם יכול ללכת קצת בעומק, להשיג קצת עמקות, הן בלימוד הן בעבודה ובמעשים, והוא אינו מתעמק אלא נשאר למעלה בשטחיות, זהו ענין 'כרת' - כריתה ופירוד.

כי עמקות היינו - דבקות יותר ברבש"ע. ומי שנשאר שטחי, הרי הוא מנותק וכרות מן העומק, מן הרבש"ע, וזהו ממש כרת. אלו הם ספרי מתים"⁵⁶.

"אם נקבל על עצמנו ענין זה" - אומר הגר"ד פוברסקי בהמשך דבריו שם - "נוכל לקוות כי נכנס מעט ב'חיים', וכדברי הסבא שהבאנו, כי כמה שנכנס ומעמיק יותר, הוא פחות כרות ומנותק, ויותר מקורב, ואז יגיע עם ספרן של חיים"⁵⁷. עד כאן דבריו.

ואתה נבין את שתי הבקשות אותן אנו מבקשים בראש התפלה בימים נוראים: (א) "זכרנו לחיים וכו'" וכתבנו בספר החיים", (ב) "מי כמוך וכו'" זוכר יצוריו לחיים ברחמים"⁵⁸.

⁵⁵ תהלים קטז, ט. "רצה לומר, ברצון אותם שהם נקראים חיים בחייהם ובמותם לא נפרדו" - של"ה, כללי התלמוד, יז, כלל דרושים ואגדות.

⁵⁶ הגר"ד פוברסקי זצ"ל, מוסר ודעת תשמ"ט, עמ' יז.

⁵⁷ הגר"ד פוברסקי שם, המשך המאמר, עמ' כב.

⁵⁸ ליקוטי הגר"א שם.

אנו מבקשים סייעתא מן שמיא על חיי הנצח שלנו, החיים הרוחניים, לזכות לאור ב"אור האורות של האמת"⁵⁹.

עד כאן בביאור דין עולם הבא.

שמחה בראש השנה

כעת נעבור לעיין במצות שמחת יום טוב של ראש השנה, ותחלה נתבונן בדינה ובהלכותיה המעשיות.

ראש השנה, על פי הלכה "שמחתו מצוה היא כשאר יום טוב"⁶⁰, והוא יום 'חג', כמו שכתוב על יום ראש השנה: 'תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר, בַּכֶּסֶה לַיּוֹם תִּגְנוּ'⁶¹. על כן מצוה לשמוח בו, כמו שנאמר: 'וְשִׂמְחַתְּ בַּחֲגֹךָ, וְהָיִיתְ אַךְ שִׂמְחָ'⁶².

'אך שמח', דהיינו רק שמח. כלומר, ש"תהיה שמח בלבד, ובשמחתך לא יתערב עצבון"⁶³.

ובכל ימים טובים, ובכללם בראש השנה, "חייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים עליו, שנאמר, 'וְשִׂמְחַתְּ בַּחֲגֹךָ' וגו'. אף על פי שהשמחה האמורה כאן

⁵⁹ לשון החזו"א קו"א א, לז.

⁶⁰ שאגת אריה ח"ב סי' קב.

⁶¹ תהילים פא, ד. "איזהו חג שהחודש מתכסה בו (בכסה)", הוי אומר זה ראש השנה - ביצה טז, א, משנ"ב תקצז, א.

⁶² דברים טז, יד-טו, ומשנ"ב תקצז, א.

⁶³ ספורנו שם.

היא קרבן שלמים וכו', יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובניו ביתו כל אחד ואחד כראוי לו⁶⁴. והיא מצות עשה מן התורה, הנוהגת בגברים ובנשים⁶⁵.

ואחר התפלה והלימוד בראש השנה בחציו לה' - בחציו לכם אוכלים ושותים ושמחים⁶⁶. ומצוה לשנות בכל סעודה יין, מלבד יין הקידוש. גם מצוה לאכול בו בכל סעודה בשר בקר שמן⁶⁷.

כמו כן, תקנו חז"ל⁶⁸ תקנה מיוחדת ליום טוב של ראש השנה, שאין לעשות בו סעודה רגילה כשאר יום טוב, אלא יש לעשות בו סעודה מיוחדת, כלומר, להרבות בסעודה. והטעם הוא, לפי שהוא תחילת שנה, ועושים כן לסימן טוב⁶⁹, סימן של שפע וריבוי טובה, אורה, ברכה והרחבה, 'הַרְחֵב פִּיךָ וּמִלְאָהּ' (תהלים פא, יא). כמו דמטו משמיה דהגר"א, ש"מצוה לאכול בשר לשמחת יום טוב של ראש השנה"⁷⁰.

אם כי כמובן, כל זה באופן שלא יביאנו לידי קלות ראש ח"ו⁷¹, אלא יסעד מתוך שמחה של דבר מצוה ודברי תורה משיבי נפש.

⁶⁴ רמב"ם הלכות יום טוב ו, יז. וזה כולל גם את ר"ה כפי שפתח: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם". שו"ע או"ח תקכט, ב.

⁶⁵ משנ"ב תקכט, טו.

⁶⁶ שו"ע או"ח תקצז, א.

⁶⁷ משנ"ב תקכט, יא בענין ראש השנה. וראה הגר"מ קראפ, הלכות חג בחג, ימים נוראים, פ"ו סעי' ב והערה 6.

⁶⁸ וגם ביו"ט ראשון של פסח, בעצרת וביו"ט אחרון של סוכות.

⁶⁹ משנ"ב תקכט, יא ושעה"צ יג. "וראש השנה, מפני שהוא תחלת השנה, מרבים בסעודה לעשות סימן יפה. וכמה ענינים עושים בו לסימן יפה, כדאמר במסכת הוריות (יב, א) וכריתות (ה, ז) - לשון התוס' ע"ז ה, ב ד"ה ערב יו"ט. וכן מבואר בטור סי' תקפא מחז"ל במדרש: "ולהרבות מנות בראש השנה".

⁷⁰ כל הכתוב לחיים תשנה, עמ' קמג, עדות הגר"ח מוואלוז'ין. ועל יש מי שכתב, שלא לאכול בשר בראש השנה, תמה הגאון ז"ל ממשנה ערוכה "משחיטין הטבח בעל כרחו" (חולין ג, א), וכדלעיל הערה קודמת. ואמר הגאון ז"ל, שודאי "היתה שכוחה באותו הרגע המשנה ההיא" מהיש מי שכתב (כל הכתוב לחיים, סס). וכן סובר הבית מאיר ר"ס תקצז. ועל דברי המחבר: "אוכלים ושותים ושמחים" (שו"ע תקנ"א, א) כתב הגר"א: "ואמרינן, בד' פרקים בשנה כו' וראש השנה. אלמא, בד' פרקים אלו מרבין סעודה. וכן כתוב בנחמיה ח, אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו, כי חדות ה' וגו'. ונאמר שם: היום קדוש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו אל תבכו" (ביאור הגר"א סס ד"ה אוכלים).

⁷¹ שו"ע תקצז, א. ואין סתירה בין דברי השו"ע לדברי המשנ"ב בסי' תקכט שם, כי דברי המשנ"ב, הם דברי המשנה, הגמרא והתוס' וראה דברי הגר"א לעיל, ואילו דברי השו"ע הם דברי האגודה (פ"ד סי' כח), וכמובן האגודה לא חולק על [לח]

בנוסף לאמור, שתי המצוות של שבת ויום טוב - כבוד ועונג⁷², "נוהגות גם כן בראש השנה, שהרי נאמר בו 'מִקְרָא קֹדֶשׁ' (ויקרא כג, כד), כדכתיב: 'לְקֹדֶשׁ ה' מִכָּבֶד וְכִבְדָּתוֹ"⁷³.

וכמו כן, בזמן שבית המקדש היה קיים, יבנה ב"ב, היו אומרים שיר של יום בבית המקדש.

וכן, בתחילת היום אנו מברכים את ה' מעוזנו⁷⁴, בחדווה, ברוב רוממות וקדושת עוז ואומרים: "ברוך אתה ה' וכו', שהחיינו וקיימנו והגענו לזמן הזה".

ועל יש מי שרצה לומר, שכיון שראש השנה הוא יום הדין, יש להצטער ולהתענות בו, כתב הריב"ש:

"וכמה היטיב אשר דיבר, בעל ספר הכוזרי, שאמר, שהשמחה בימי המועדות כשהיא לשמה, אינה מעט קורבה אל השם, מן הכניעה בימי התענית"⁷⁵, ועל כן אסר התענית.

ומכל זה למדנו, שעל פי הלכה יש דין מצות שמחת יום טוב בראש השנה, ובדברים מסויימים, אף יותר מכל יום טוב אחר.

והשאלה שנשאלת כעת היא - מה ענין שמחה ליום הדין?

המשנה, אלא התוכן הפנימי של ההלכה כאן, הוא זה הקובע. כלומר, יש להרבות בסעודה על דרך סימן טוב, מתוך שמחה של מצוה, חכמה, דברי תורה ודעת ה', ולא מתוך סעודת עם הארצות, סכלות וקלות ראש.

ובלשון הרמב"ם: "כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא ימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר, שכל מי שיוסיף בזה, ירבה במצות שמחה. שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל'. הא למדת, שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבוד את השם לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות" - רמב"ם הל' יו"ט ו, כ.

⁷² ראה פרטי ההלכה בשו"ע או"ח תקכט, א.

⁷³ ישעיהו נח, יג. שו"ע הרב תקכט, ה. והוא דין פשוט בפוסקים.

⁷⁴ "חדוות ה' היא מעוזכם" - נחמיה שם.

⁷⁵ שו"ת הריב"ש סימן תקיג.

וביותר, כי הגר"א כותב, ששורש הסיבה שראש השנה הוא יום טוב ושיש בו שמחת יום טוב, זהו דווקא בגלל שהוא יום הדין!⁷⁶ השמחה היא פועל יוצא של יום הדין. עצמו של יום, יום הדין, הוא הוא גורם השמחה.

ויש למנות חמש סיבות למהות שמחת ראש השנה:

(א) השמחה בעצם הדין

(ב) השמחה בתשובה

(ג) השמחה כמצוה לזכות על ידה בדין

(ד) השמחה כעזר להתעלות רוחנית

(ה) השמחה במצות תקיעת שופר ומלכות ה'

עתה נבאר כל סיבה אחת לאחת בס"ד.

(א) השמחה בעצם הדין:

דין בארץ הוא דבר טוב, דבר משמח.

משל למה הדבר דומה? לנשיא מעצמה, לו מדינה רחבת ידיים. בתחילה לא היו חוקים במדינה, אין דין ואין דיין. כמובן, רבו החוטאים והחטאים בין אדם לחבירו. גברה האנדרלמוסיה. ותעל שוועת האנשים למעלה ראש. החליט נשיא המעצמה לשים קץ לעבירות ולקבוע דין, חוק ומשפט. לכל עבירה נקבע עונשה, ולכל מצוה נקבע שכרה. מעתה יש דין ויש דיין. עם הכרזת הדין והמשפט, פצחו כולם בשמחה. מעתה ישרור שקט ושלווה במעצמה.

⁷⁶ "וכל ימי הדין הוא יום טוב, הד' פרקים בשנה. וכמ"ש במדרש ובירושלמי פ"ק דר"ה: איזה אומה כאומה זו שיודעת אופיא" - ביאור הגר"א אורח חיים תרסד, א ד"ה ביום.

כך גם בדין ה', כולם שמחים: הבריאה, האנושות בכללה ועם ה' בפרט.

א [הבריאה שמחה, כפי שנאמר בכתוב: 'שִׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ וְיֵאמְרוּ בְּגוֹיִם ה' מֶלֶךְ. יִרְעֶם הֵים וּמְלֹאוּ יַעֲלֶץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ. אֲזִי יִרְנְנוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' -

השמים שמחים, הארץ גלה, עצי היער מרננים, על מה? - 'כִּי בָא לְשִׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ!' (דברי הימים-א טז, ל-לג)

ב [האנושות שמחה, כפי שנאמר: 'שִׁמְחוּ וִירְנְנוּ לְאֵמִים' - מדוע?

'כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשׁוּר!'⁷⁷

ג [ועם ה' שמח, כפי שאומר דוד הע"ה:

'הִרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוֹזֵנוּ, הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. שָׂאוּ זִמְרָה וְתִנּוּ תָף, כְּנוֹר נָעִים עִם נֶבֶל. תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר, בַּכֶּסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ'.

עם ישראל מרנן, מריע, נושא זמרה, מתופף בתוף, מנעים בכינור, פורט בנבל ותוקע בשופר, בַּכֶּסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ - בחג ראש השנה, מדוע?

'כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב!' - זו הסיבה. כי הוא יום משפט, יום הדין⁷⁸.

ב) השמחה בתשובה:

ראש השנה הוא הרי היום הראשון מעשרת ימי תשובה. הדין של ראש השנה מעורר אותנו לתשובה. ביום זה אנו מתחילים את זיכוכ נפשנו ורוחנו, שבים בתשובה ומטהרים.

⁷⁷ ביושר. תהלים סז, ה.

⁷⁸ "איזהו חג שהחודש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה" - ביצה טז, א, משנ"ב תקצז, א. וראה ספורנו ויקרא כג, כד. וראה הגרא"א קפלן, בעקבות היראה, מאמר א.

היטהרות וניקיון נפשנו מהלכלוך שדבק בנו במשך השנה, מביא לידי שמחה⁷⁹.

ג) השמחה כמצוה לזכות על ידה בדין:

כפי שראינו, השמחה בראש השנה היא מצוה דאורייתא. כדי לזכותנו במצוה נוספת בראש השנה, מלבד עיקר מצות היום - תקיעת שופר, ניתנה לנו גם מצות וְשִׂמְחָתָּ בַּחֲגֹגָה, כדי להטות דיננו לטובה⁸⁰.

ד) השמחה כעזר להתעלות רוחנית:

כדי שיוכל אדם להתרומם ולהתעלות בראש השנה ולזכות בדין העיקרי, דין עולם הבא, להימנות בין הצדיקים הכותבים עצמם במעשיהם בספר החיים, הרי שעליו ראשית כל להיות ביישוב הדעת, בנפש שוקטה, בלב רגוע וברוח טובה ושמחה, שהרי אין שכינה שורה מתוך עצבות, אלא אך מתוך דבר שמחה של מצוה (שבת ל, ב). וכפי שנאמר: 'וְהָיָה כִּנְגִן הַמִּנְגֵּן וְתִהְיֶה עָלָיו יָד ה' ⁸¹, 'עֲבַדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לִפְנֵי בְּרִנָּה' (תהלים ק, ב), 'בְּשִׂמְךָ יִגִּילוּן כָּל הַיּוֹם' (תהלים פט, יז), 'הָרִיעוּ לְאֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה' ⁸², 'קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאֱהָלֵי צִדִּיקִים' (תהלים קיח, טו).

⁷⁹ ראה כוזרי מאמר ג אות ה.

⁸⁰ פשוט.

⁸¹ מלכים ב ג, טו. ראה תוס' סוכה ג, ב ד"ה חד תני. "ועל ידי עצבות, השכינה מסתלקת (זוהר ח"א קסג, א) ויוכל לבוא לידי רע, כנודע" - ר' צדוק הכהן, צדקת הצדיק אות נז.

⁸² דברי הימים א טז, כז. "ש'חדוה' מורה [על] שמחה פנימית רוחנית, המתגברת על עצב החיצוני, כמו שאמר: 'ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם'. ועל מה שאמר: 'עוז וחדוה במקומו', אמרו חז"ל: 'כאן בבתי גואי, כי בבתי בראי'. בכי ועצב, שמורה המעטת השפע, אבל בבתי גואי תגבר החדווה הפנימית על העצב החיצון, כי המקור הפנימי ישפיע תמיד" - מלב"ם שמות יח, ט.

⁸³ תהלים מז, ב. מהפסוקים שלאחר תקיעת שופר.

לשם כך ניתנה לנו גם מצות שמחה בראש השנה - יום הדין על עולם הבא שלנו - כדי שתהיה לנו לעזר בהתעלותנו.

ה) השמחה במצות תקיעת שופר - מלכות ה':

מהתבוננות קצרה בתפלות ראש השנה אנו למדים, כי המה רובם ככולם סובבות סביב המלכת ה' לתיקון עולם במלכות שדי, וכפי שכותב המשגיח הגר"י לעוינשטיין זצ"ל: "יסודו של ראש השנה הוא - מלכות"⁸⁴.

וכמו שאנו אומרים בתפלות היום: 'בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד' (זכריה יד, ט), 'יְהִי בַּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבְאָז הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְׁתַּחֲוֹי לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַם' (ישעיהו כז, יג), "ובכן צדיקים יראו וישמחו" במלכות ה'.

התפילות סובבות סביב המלכת ה' עלינו בקבלת עול מלכות שמים, בקשתנו למלכות ה' בעולם, וקיבוץ כל גלויות ישראל בגאולה הקרובה בבנין בית מקדשנו בביאת רוח אפינו, משיח ה' בב"א.

מצות העשה לשמוע קול שופר - עיקר מצות היום⁸⁵ היא בעצם הכרזה על קבלת עול מלכות ה' ושמחה במלכותו, כפי שהועד על הגר"א, שהיה "שמח למאד בעת תקיעת שופר, כי כן אמר, שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה, כדוגמת בני המדינה שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל העולמות, שאנחנו עמו"⁸⁶.

⁸⁴ אור יחזקאל, אלול, עמ' קצט.

⁸⁵ ראה רמח"ל, דרך ה', חלק ד, פרק ח, אות ד.

⁸⁶ תוספת מעשה רב, נח. וכמו שכתב גם הספורנו: "זכרון תרועת מלך בה, יגילו במלכם, כאמרו: 'הרנינו לאלהים עוזנו, הריעו' וגו' (תהלים פא, ז). וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין, כמו שבא בקבלה, כאמרו: 'תקעו בחדש שופר, בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא, משפט לאלהי יעקב' (שם פס ד). וראוי לנו לשמוח אז יותר, על שהוא מלכנו, שיטה כלפי חסד, ויזכה אותנו בשפטו אותנו, כאמרו: 'כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו' (ישעיה כג, כז)" - ויקרא כג, כד. וראה בנוסף לכך ועם זאת, רמב"ם הל' תשובה ג, ד.

וכפי שהעידו גם על רבינו הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל: "רבינו היה שמח מאד בעת תקיעת שופר, וכן אמר, שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה, כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל עולמות שאנחנו עמו"⁸⁷.

ובכן, כשאנו מכתירים על עצמנו ועל האנושות כולה, מלך שהוא "הטוב השלם האמתי"⁸⁸, יש בכך שמחה גדולה.

מנינו אם כן חמש סיבות שבגינן אנו שמחים ביום הדין. עתה נעבור לפחד יום הדין.

פחד הדין

כפי שראינו כעת, ראש השנה הוא יום של שמחה. ולעיל ראינו⁸⁹, שראש השנה הוא גם יום של פחד, יום הדין.

על פחד זה נוסדה הלכה מיוחדת בראש השנה והיא, שאין אומרים בו הלל⁹⁰. זאת מן הטעם, שהלל שייך ל'שמחה יתירה' של שאר ימים טובים⁹¹, ואילו ראש השנה, אם כי גם הוא "יום טוב של ראש השנה"⁹², אך הוא נבדל בכך, שאין בו 'שמחה יתירה', היות ו'ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו'⁹³.

⁸⁷ כל הכתוב לחיים תשנ"ה, עמ' קמג.

⁸⁸ רמח"ל לעיל.

⁸⁹ לעיל במאמר, וראה גם במבוא אות ו.

⁹⁰ שו"ע אר"ח תקפד, א.

⁹¹ רמב"ם הל' מגילה ג, ו.

⁹² לשון המשנה, ראש השנה ד, א.

⁹³ ר"ה לב, ב. השו"ע (אור"ח תקפכ, ח) כתב להלכה (זו מחלוקת הגאונים בטור), שאין אומרים ביום טוב של ראש השנה "מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון". וכתב הגר"א (נצי"א הגר"א ס"ס ד"ה אינו לומר), בטעם דין זה, לפי שספרי חיים ומתים פתוחים וכו', וכאותו הטעם, שלפיו אין אומרים הלל. ואין זה קשה ממה שכתב הגר"א בסי' תקצז, א (נצי"א הגר"א ד"ה לוכלס [מד])

וכפי שכתב הרמב"ם:

"ראש השנה ויום הכפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד"⁹⁴, לא ימי שמחה יתירה".

כלומר, למרות שאכן היה ראוי לקרוא את ההלל ביום טוב של ראש השנה, כבשאר ימים טובים, אך היות וקריאת הלל היא ביטוי לשמחה יתירה, על כן, ראש השנה, כיון שהוא יום הדין, יום "יראה ממנו וניסה אליו"⁹⁵, אזי, אין בו שמחה יתירה ואין אומרים בו הלל, אף על פי שעם זאת, "חייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב"⁹⁶.

נמצא, שעם "היראה ממנו והניסה אליו", יש לשמוח ביום טוב של ראש השנה, אך לא שמחה יתירה⁹⁷.

אם כן, ראש השנה הוא יום של פחד וניסה אליו. וכפי שראינו בדברי הגר"א, מצות השמחה בראש השנה היא בעצם שמחה הנובעת מעצמו של יום, מכך שהוא יום הדין, וכפי שכבר התבאר לעיל, וראה גם לעיל במבוא אות ו.

ושחיים ושמחים, היות כי ככל שהתבאר כאן לגבי הלל, וככל שהתבאר בדבריו בענין מהות ספרי חיים ומתים, וכאמור בדבריו, כן הוא לגבי דין זה שאין אומרים "מועדים לשמחה".

⁹⁴ וכמו שמבאר הרמב"ם במקום אחר: "ודע, כי כאשר ידעו זה השלמים (בני אדם השלמים), הגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד האלוה ויראתו ובושתם ממנו, בדרכים אמיתיים, לא דמיוניים" (מ"נ ג, נב), וכפי שהתבאר כבר לעיל במבוא אות ו.

⁹⁵ רמב"ם פי' המשניות שם.

⁹⁶ רמב"ם הלכות יום טוב ו, יז, וכדלעיל.

⁹⁷ וזו גם הסיבה לטעם המנהג שכתב הט"ז בשם המהרש"ל, שלא ילבש אדם "בר"ה בגדי רקמה ומשי (בגדים יפים מאד, מוקשטים וכדומה) כבשאר יום טוב, דיהא מורא הדין. אלא ילבש בגדים לבנים נאים" (משנ"צ תקפ"א, כה), כמו שאמרו חז"ל במדרש: "לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה" - טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפ"א, ע"פ הירושלמי.

ביאור "כל שנה שְׂרָשָׁה"

"אמרו חכמים: עלינו לתת את הדעת להשפעה המכרעת של התנהגותנו המוסרית.

אם תודעה זו תחיה בלבנו בתחילת השנה - תתברך השנה כולה. "כל שנה שְׂרָשָׁה בתחלתה, מתעשרת בסופה, שנאמר: מְרָשִׁית הַשָּׁנָה⁹⁸, מרשית כתיב"⁹⁹.

ביאור "כמה דכייף איניש"

על האדם להיות מכוונס בתפילתו ביום ראש השנה, בהתכנסות עצמית פנימית, תמירה¹⁰⁰ ונעלה ובכוונה רבה. "כמה דכייף איניש דעתיה טפי, מעלי". דהיינו, שבעת תפלתו יהיו עיניו למטה ולבו למעלה להמלכת ה' עליו ועל העולם כולו. כמו שנאמר (מלכים-א ט, ג) 'וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים'. 'שם' - אל מול פני השכינה¹⁰¹.

⁹⁸ מְרָשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה - דברים יא, יב.

⁹⁹ הגרש"ר הירש, דברים יא, יב. ובלשון הרוקח: "שנה דאית ליה אחרית רשה בתחלתה - שחזרין בתשובה" (הלכות ראש השנה סימן כ). "שבזמן המקדש היה ע"י הראשית כנ"ל, בשמחה. ועתה בעוה"ר היא בחינת מרשית, ע"י יסורין והכנעה. השי"ת יחזירנו למדרגה הראשונה בשמחת עולם על ראשם" - שפת אמת דברים פרשת כי תבוא תרמ"ב.

¹⁰⁰ "צדיק כתמר יפרח" - תהלים צב, יג.

¹⁰¹ עיין היטב: רש"י ר"ה כו, ב ד"ה כמה דכייף, ובגמ' ביבמות קה, ב 'והיו עיני וליבי שם וכו'. המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, וברש"י שם ד"ה עיניו למטה, וברש"י מלכים-א ט, ג ד"ה והיו עיני, ובשו"ע או"ח צה, ב.

חדות ה' מעוזנו

אחר כל הדברים שהתבארו, מובנת היטב העדות המתארת את תחושת השמחה שהייתה אופפת תמיד את עם ישראל ביום טוב של ראש השנה, כפי שתיארו לנו אותה חכמים ז"ל¹⁰² בזו הלשון:

"אמר רבי סימון: כתיב, כי מי גוי גדול וגו'. ר' חנינא ור' יהושע אומרין: איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה (פירוש, מנהגיו ודיניו), שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אין כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה".

שִׁמְחונו, וגם עתה אנו שמחים, כי יודעים אנו שהקב"ה יעשה לנו נס. כלומר, נס להינצל על ידי יום טוב קדוש ונורא זה מספרי מתים, "רשעים בחייהם קרויים מתים", ולהיכתב בו בספרי החיים, 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בִּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלָכֶם הַיּוֹם' (דברים 7, ד), בחותם מעשנו, "וחותם יד כל אדם בו"¹⁰³. נס להתנוסס ולעלות על במתי היראה הרוממה, 'יִרְאַת ה' טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד' (תהלים יט, י), ועל מרומי קֶרֶת אהבת ה', לאור בָּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים (משלי טז, טו), בספרן של צדיקים, ספרי החיים, כי ה' אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא אֱלֹהִים חַיִּים' (ירמיה י, י).

וכפי שאמרו עזרא ונחמיה¹⁰⁴ בראש השנה לעם ישראל השבים מן הגולה לציון ארץ קדשנו:

'וַיֹּאסְפוּ כָל הָעָם כָּאִישׁ אֶחָד אֶל הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמִּים וַיֹּאמְרוּ לְעִזְרָא הַסֹּפֵר לְהִבִּיא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל.

¹⁰² טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפא.

¹⁰³ מתוך הפיוט "ונתנה תוקף" - אור זרוע חלק ב, הלכות ראש השנה סימן רעו.

¹⁰⁴ נחמיה ח.

וַיָּבִיֵא עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקֹּהֵל מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה וְכָל מִבֵּין לְשִׁמְעַע בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי.

וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּרֹשׁ וְשׁוּם שָׁכַל וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא.

וַיֹּאמֶר נַחֲמִיָּה הוּא הַתַּרְשֵׁתָא וְעֲזָרָא הַכֹּהֵן הַסֵּפֶר וְהַלּוּיִם הַמְבִינִים אֶת הָעָם לְכָל הָעָם הַיּוֹם קָדֹשׁ הוּא לֵה' אֱלֹהֵיכֶם אֵל תִּתְאַבְּלוּ וְאֵל תִּתְּבְּכוּ, כִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשִׁמְעָם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה.

וַיֹּאמֶר לָהֶם, לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׁתּוּ מִמֵּתִיקִים וּשְׁלַחוּ מְנוֹת לְאֵין נֶכּוֹן לוֹ, כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדִינּוֹ וְאֵל תַּעֲצֹבוּ, כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם.

וְהַלּוּיִם מַחֲשִׁים לְכָל הָעָם לֵאמֹר, הַסּוֹ, כִּי הַיּוֹם קָדֹשׁ וְאֵל תַּעֲצֹבוּ.

וַיֵּלְכוּ כָּל הָעָם לֵאכֹל וּלְשִׁתּוֹת וּלְשַׁלַּח מְנוֹת וְלַעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה, כִּי הִבִּינוּ בְּדַבְּרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם.

על מה עצבו העם? מדוע בכו? מהו 'כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם'? ומה הבינו ('כִּי הִבִּינוּ בְּדַבְּרִים') העם, שלכך פסקו מלבכות ואף עשו 'שְׂמֵחָה גְדוֹלָה'?

מבאר המלבי"ם:

הבכייה בכו, כי טעו במהות יום זה, ובכו מאימת הדין. ועל כן לימדם עזרא: אֵל תַּעֲצֹבוּ כִּי חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם, כלומר, "בזה תראו כי עוז לכם בה", שייטיב חסדו עמכם. וגדר שם 'חדוה' - על השמחה הרוחנית, ושמחה זו [הרוחנית] - הִיא מְעֻזָּכֶם, שהיא שמחת הנפש על דיבוקה בה' עוז לה וה' עוזה ומעוזה.

כִּי הִבִּינוּ בְּדַבְּרִים - "הבינו, שמצוה לשמוח ולשמח גם [את] העני והגר והיתום והאלמנה, ולכן שלחו מנות ועשו שמחה גדולה, שישמחו כל העם, העני והעשיר יחדיו"¹⁰⁵. עד כאן דברי המלבי"ם.

¹⁰⁵ בשיר הפיוט 'ונתנה תוקף' אומר הפייטן (כדי למנון ממנגלל): "ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון". ויש שפירשו, כי כוונת הפייטן היא לא על יום ראש השנה אלא על העתיד לבוא - יום הדין הגדול. ראה רז"ה, מטה לוי ומעשה אורג.

וזו כנראה הסיבה לפיה לא היה נוהג הגר"א לומר 'אבינו מלכנו' בראש השנה, וגם לא לבכות בראש השנה, כפי המבואר בנחמיה. וגם היה מקפיד לפעמים לנגן הקדיש שאחר מוסף, לכבוד יום טוב¹⁰⁶. וכן נהג תלמידו הגר"ח מוואלוזין זצ"ל¹⁰⁷.

והיה הגר"א אומר, שבזה טעו העם, בכך שבכו בראש השנה, כי תירגמו להם את הפסוק 'יום תְּרוּעָה' (במדבר כט, א), כתרגומו "יום יבבא" (אונקלוס סס). ומשום כך חשבו העם, שראש השנה הוא יום של יבבה ובכיה, שיש להתעצב בו. והיות שחטאו¹⁰⁸, החלו לבכות על חטאם זה, אך לאחר שהלויים פירשו להם כוונת התורה, שיום תְּרוּעָה, הכוונה היא למצוות תקיעת שופר, חדלו מלבכות, ולהיפך, שמחו שמחה גדולה כמצוות היום¹⁰⁹.

¹⁰⁶ מעשה רב אות רז. הנדון בהלכה, האם לומר 'אבינו מלכנו' בר"ה, תלוי בנדון האם מותר להתענות בר"ה. יש שסברו שבר"ה, כיון שהוא יום דין, אזי יש להתענות בו, אך הראיה גופא "שהביא האומר, שראוי לאמרו (לומר 'אבינו מלכנו'), ממה שמותר להתענות בו - תשובתו: ערבך, ערבא צריך" (שו"ת הרי"ט סימן תקיט), היות "דלא מתענין בראש השנה וכו'". וכמה היטיב אשר דיבר, בעל ספר הכוזרי (מאמר שני אות ט), שאמר: שהשמחה בימי המועדות כשהיא לשמה, אינה מעט קורבה אל השם, מן הכניעה בימי התענית" (שו"ת הרי"ט סימן תקיט). וכך פסק השו"ע להלכה (או"ח תקנ"א, א).

אכן, לגבי אמירת 'אבינו מלכנו' כתב הרמ"א (או"ח תקפד, א), שנהגו לאומרו (ול"ב, שהרי דלרכי משה סס סק"ב, כתב הרמ"א כהרי"ט ש, שלא לאמרו).

וידוע, שבקלם היו בני הישיבה והשליח ציבור פורטים את צמד התיבות 'אבינו מלכנו' לאט ובהדגשה יתירה, ואת המשך המשפט היו מסיימים כמעט בחטף. כי במקום בו כן נהגו לומר 'אבינו מלכנו', אזי אם כן, בראש השנה העיקר הוא ההמלכה של אבינו אב הרחמן, וההמלכה של מלכנו "מלך אבותינו", "מתי תמלוך בציון", "כי מחכים אנחנו לך" - 'אבינו מלכנו'. ואז, היות "אתם הדבקים בה' אלוהיכם", יקוים בנו "חיים כולכם היום", וממילא יקרע רוע-גזר (רוע-גז' ממקף. משנ"ב תקפד, ג) דיננו, וככל דברי רמח"ל והגר"א וכאמור.

¹⁰⁷ כל הכתוב לחיים תשנ"ה, עמ' קמב; תוספת מעשה רב. ומסתמא שכן נהגו בישיבת וואלוזין.

¹⁰⁸ שחלקם נשאו נשים נוכריות.

¹⁰⁹ בשם הגר"א, חומש הגר"א במדבר כט, א.

ומה שכתב הבאר היטב, שכתבו, שהאריז"ל נהג לבכות בראש השנה - כבר ביארו, שהאריז"ל היה בוכה באופן דממילא (שכח מעלמו, ממילא), בכי של דביקות הנשמה בקונה מרוב גיל. ואין זה שייך אלא ליחידים (דכך זה מפורש בלשונם של האריז"ל. הבאנו לשון לעיל. ראה כתבי הדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט עמוד קיג, ויצייע לומר ח"א או"ח סי' לו).

"אבל לבכות, באופן שיביא עצמו לידי כך, על ידי שיעורר עצמו בקול בכי וכיוצא בזה - אין להתיר, ככתוב מפורש בנחמיה, וכמו שפסק הגר"א" - שו"ת יביע אומר חלק א אורח חיים סימן לו, וכ"כ הגר"נ קרליץ שליט"א, חוט שני הל' ראש השנה.

"ולא כאותם שמביאים עצמם לידי בכיה בתפלות ראש השנה, שהרי ראש השנה - יום שמחה הוא, וכמו שנאמר ושמחת בחגך" - ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים סימן תקפב, ה.

וכן העידו על רבינו הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל, שאמר ש"אין לבכות כלל בראש השנה"¹¹⁰.

ו"מי שמעמיק בדבר" - אומר מרן הסבא מסלבודקא זצ"ל - "יודע, כי הצורה של ראש השנה, היא חדוות ה'. שהיינו, לא הבכיה והצעקה אלא התעלות השכל, להשתלם ולהיות ראוי לצלם אלוקים"¹¹¹.

"אם כן, אין לנו בראש השנה לבכות ולהצטער, אלא לעסוק בחכמה, בדעת ובתיקון מידותינו, שזו עצמיותו של האדם ומהות צלם האלוקים שבו, ועבודה זו תביא אותנו לידי שמחה וחדוה, ונמלא בזה את חובתנו בראש השנה, שנאמר עליה: 'כִּי חֲדוּת ה' הִיא מְעִזָּכֶם'"¹¹².

זאת מתוך שימת לב מיוחדת למצוות שבין אדם לחברו, וחיוך נלבב, טבעי ומיועד לזולת¹¹³.

"ונדע יסוד זה ובל נשכחו - כי כל עבודתנו קשורה בשמחה, ונזכור זאת גם בימי הדין הבאים עלינו לטובה. ואשרי מי שיכול לעורר שמחה בלבבו בעת תקיעת שופר! הרי כשניגשים לתקיעת שופר אומרים: 'לְמַנְצַח לְבָנֵי קִרַּח מְזֻמּוֹר, כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כָּךְ הָרִיעוּ לְאַלֹהִים בְּקוֹל רָנָה!' (תהלים מז, ח-ט) ואחרי התקיעות - 'בְּשִׁמְךָ יִגְלוֹן כָּל הַיּוֹם' וגו' (תהלים פט, יז). שמחה עצומה במלכותו ית' היא המלווה את תקיעת שופר"¹¹⁴.

[ויש לציין כי כדברי הגר"א בזה, כתבו גם בשם הבעש"ט זי"ע: "ראש השנה הוא יום טוב. ובמשנה (לראש השנה כט, ט): 'יום טוב של ראש השנה'. והוא יום שמחה, על כן אומרים 'שהחיינו'. ומה שכתב האר"י ז"ל לבכות, הוא משום גלות השכינה וכו' (כלומר, חסרון מלכות ה' בעולם, גלותו ולענן של ישראל תפארתו ומלכותו), וכדי שידינו ה' יתברך לטובה. והוא שכתוב (נחמיה ח, י) 'לכו אכלו משמנים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם', והבכיה שבוכין היא בכיה של שמחה על שהחיינו והגיענו" (בעל שם טוב, דברים לראש השנה ויום כיפור).]

¹¹⁰ כת"י רבי יצחק זאב ב"ר יוסף סולובייצ'יק, נכד הגר"ח, אביו של הבית הלוי. מובא בספר 'כל הכתוב לחיים' תשנ"ה, עמ' קמב הערה 1. וראה תוספת מעשה רב, נט. וכך אם כן נהגו בשיבת וואלוז'ין, אם הישיבות (נראה כמובא את הטוב כיצית סלבודקא, ואת דברי מרן הסבא מסלבודקא להלן). ומה שכתב שם (כל הכתוב לחיים) ב'נוסח אחר' מעט שונה, נוסח זה אינו מתיישב אם דעת רבו הגר"א, ועל כרחך הוא ככתוב בכת"י ריז"ס.

¹¹¹ שיחות הסבא מסלבודקא, ח"א עמ' רפב.

¹¹² הסבא מסלבודקא, אור הצפון ח"ג עמ' סו-סז.

¹¹³ ראה כתבי הסבא מקלם, פנקס הקבלות תשס"ט, עמ' ט.

¹¹⁴ הגר"ש וולבה, דעת שלמה - מאמרי ימי רצון תשס"ח, עמ' רנ.

ניתן להקדיש לע"נ וכו' קונטרסים להדפסה והפצה לתועלת הכלל

ספרים וקונטרסים נוספים שיצאו לאור בס"ד עד כה:

קונטרס

ברוך אתה

פירוש התיבה 'ברוך' בטופס ברכות שתיקנו חכמים

(קונטרס זה מברר על פי עשרות ראשונים, שפירוש התיבה 'ברוך' ע"פ פשוט הוא 'ענין תהלה', "געלויבט", ואת דעת בעלי הפנימיות בזה)

קונטרס

טעמו וראו

לקט נרחב מגדולי ישראל על עבודת ה'

חוברת מבוקשת על ידי בני ישיבות ובני עליה, העוזרת רבות לעלייה מתוך שמחה פנימית וישרה

קונטרס

חכמה ומוסר לרלב"ג

ליקוט מפירושי הרלב"ג על הנ"ך ערוך לפי נושאים וערכים

קונטרס

אור ראש השנה

מבואות ושערים לראש השנה מרומם ומאיר

קונטרס

עם ה'

תפקידו של עם ישראל בעולם, וייחודו מהאומות.

ששה עקרונות יסוד המייחדים ומבדילים את עם ה' מהאומות, המבוססים על רבותינו הגר"א, הרמח"ל והמהר"ל

ספר

נתיבות חיים

הלכות שמירת הנפש בדרכים

אוצר בלום על זehירות בדרכים בהלכה, בהסכמת מרנן גדולי ישראל שליט"א

ספר

קיצור נתיבות חיים

קיצור מן הספר 'נתיבות חיים', הכולל את כל ההלכות והסיפורים מתוך הספר 'נתיבות חיים' השלם

ספר

ביקור חולים

בהלכה ובאגדה

אוצר בלום על מצות ביקור חולים

ספר

ילדים מקיימים מצוות ביקור חולים

ספר מצויר כולל הלכות וסיפורים, ספר אהוב ומיוחד לילדים

הגדה של פסח

והגדת

פירוש קל ומשולב ע"פ פירושי הראשונים

ניתן להשיג את הספרים והקונטרסים (מודפסים) בטל': 08-9744727 בשעות הערב בין השעות 7:30 עד 9:00 בלבד (הערה: ספר 'ביקור חולים בהלכה ובאגדה' אול. קיים ב'אוצר החכמה').

ניתן לקבל את הקונטרסים (למעט הספרים) במייל, ללא עלות

chaim-b@bezeqint.net